

KULTURELLA PERSPEKTIV

Nr 1 • 2016

Tema: Grön humaniora

- **Christer Nordlund: en inledning om grön humaniora som forskningsfält**
- **Sverker Sörlin diskuterar fältet utifrån frågorna: vad, när, varifrån och varthän?**
- **Ebba Lisberg Jensen om ekologisk läskunnighet och naturrelationernas abstraktion i Antropocen**
- **Martin Hultman om "Gröna män?"**
- **Daniel Andersson och Coppélie Cocq om nyttoperspektiv på naturen i Sápmi förr och nu**
- **Martin Holmberg: Opassande flora – om ogräs och kultur**
- **Anmälning om "Rymdskeppet jorden"**

CARLSSON BOKFÖRLAG

Holmgren argumenterar för Bob Dylans poetiska storhet genom att analysera och diskutera åtta nedslag i Dylans enorma sångkatalog.

STICKSPÅR

Ola Holmgren

En skildring av korpen – denna enastående fågel, den största av kråkfåglar, myternas främsta fågel. Ett porträtt av denna den klokaste av fåglar.

KORP

Göran Bergengren

Här ges visioner för ett hållbart samhälle. Skribenterna är välkända miljödebattörer och bidragen tar upp problemen ur skogens, arbetets, kulturens och utbildningens perspektiv m.m.

ATT SLAKTA EN GULDKALV

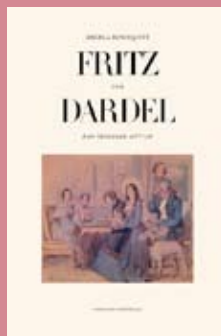
Björn Hasselgren m.fl.

DE OANSTÄNDIGA

Ulrika Nandra

En reportagebok om sexuell revolution i det moderna Indien. Journalisten Ulrika Nandra som själv har ursprung i Indien ger en personlig skildring av vad hon kallar ”Indiens växtvärk”.

FRITZ VON DARDEL

Angela Rundquist

Fritz von Dardel kom till Sverige som 16-åring. Han gjorde en makalös karriär och blev kunglig mentor och preses i Konstakademien. Här tecknas ett porträtt i helfigur av denna konstnär och kulturperson.

Utges av Föreningen Kulturella Perspektiv vid Umeå universitet, med stöd av Vetenskapsrådet och Carlsson Bokförlag, Stockholm

Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift tillämpar ett referee-system med extern kvalitetsgranskning.

Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift is a refereed quarterly scientific journal. Submitted manuscripts will undergo blind peer review.

CHEFREDAKTÖR
Roger Jacobsson

REDAKTIONSKOMMITTÉ
Alf Arvidsson, Billy Ehn,
Kurt Genrup, Roger Jacobsson,
Marianne Liliequist, Anna Sofia
Lundgren, Britta Lundgren

REDAKTIONELL ASSISTENT
AnnCristin Winroth

RÅDGIVANDE NATIONELL
REDAKTIONSKOMMITTÉ
Gösta Arvastson, Helene Brembeck,
Lena Gerholm, Orvar Löfgren,
Inger Lövkrona

INTERNATIONELL
REDAKTIONSKOMMITTÉ
Anne Eriksen, Oslo, Torunn Selberg,
Bergen, Ulrika Wolf-Knuts, Åbo,
Richard Wilk, Bloomington, USA,
Anna-Maria Åström, Åbo

ANSVARIG UTGIVARE
Billy Ehn

REDAKTIONENS ADRESS
OCH KONTAKTUPPGIFTER
Etnologi/Institutionen för kultur- och
medievetskap, Umeå universitet,
SE-901 87 Umeå
Roger Jacobsson, tel. 070-639 80 55
roger.jacobsson@kultmed.umu.se
Billy Ehn, tel. 090-786 55 67
billy.ehn@kultmed.umu.se
AnnCristin Winroth (prenumerationsansvarig) tel. 090-786 57 25
anncristin.winroth@kultmed.umu.se
Fax 090-786 78 45

PRENUMERATION
275 kronor för fyra nummer 2016,
institutioner och bibliotek 325 kronor,
lösnummer 70 kronor

PLUSGIRO 65 33 59 – 0

OMSLAG OCH GRAFISK FORM
Roger Jacobsson

TYPSNITT Adobe Caslon

COPYRIGHT
Kulturella Perspektiv och respektive
författare

TRYCK
Original i Umeå AB 2016

ISSN 1102-7908

KULTURELLA PERSPEKTIV

Svensk etnologisk tidskrift

Nr 1 2016 · Årgång 25

CHRISTER NORDLUND

Grön humaniora – en inledning till fältet 2

SVERKER SÖRLIN

Grön humaniora – vad, när, varför och varthän? 8

EBBA LISBERG JENSEN

Ekologisk läskunnighet och naturrelationernas
abstraktion i Antropocen 20

MARTIN HULTMAN

Gröna män?

*Konceptualisering av industrimodern, ekomodern
och ekologisk maskulinitet* 30

DANIEL ANDERSSON OCH COPPÉLIE COCQ

Från kolonisation till gruvexploatering
Nyttoperspektiv på naturen i Sápmi förr och nu 42

ANTECKNAT 50

Opassande flora – om ogräs och kultur

Av MARTIN HOLMBERG

ANMÄLNINGAR OCH NOTISER 55

Rymdskeppet jorden

Sabine Höhler, *Spaceship Earth in the Environmental Age, 1960–1990*,
London 2015,

anmäld av CHRISTER NORDLUND

Omslagsbilden: *Lupiner i en vägföring i Gjøvik, Norge. Källa: Øyvind Holmstad, Gjøvik. Wikimedia Commons, the free media repository. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lupiner_i_rundkjøring_ved_Gjøvik.JPG.*

Grön humaniora – en inledning till fältet

CHRISTER NORDLUND är professor i idéhistoria med inriktning mot miljö- och vetenskaps-historia vid institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet. Han är verksam inom forskningsområdet "Vetenskaps-, teknik- och miljöstudier" och har medverkat i flera tvärvetenskapliga miljöprojekt, bland annat om alternativa drivmedel och hållbart skogsbruk. För närvarande arbetar han bl.a. med en studie om humanekologen och civilisationskritikern Bengt Hübendick.

Foto: Johan Gunsélius.

Välkommen till detta nummer av *Kulturella Perspektiv* som har "grön humaniora" som tema! Uttrycket grön humaniora är ett försök till översättning av engelskans *environmental humanities* och betyder med andra ord humanistisk eller humanvetenskaplig miljöforskning. Sådan forskning har förvisso bedrivits under ganska lång tid, både inom enskilda discipliner och i fler- och tvärvetenskapliga projekt och program. Men uttrycket står ändå för något nytt eller åtminstone en förhoppning om något nytt. Detta nya handlar både om forskningens innehåll och om humanisternas möjligheter att göra sig gällande inom miljövetenskapen i stort liksom i det vidare arbetet för att nå en mer hållbar och rättvis samhällsutveckling.

Att humanvetare har mycket att tillföra miljöforskningen och miljödebatten är en gammal sanning och egentligen uppenbart eftersom det vi vanligen kallar miljöproblem i hög grad är "samhällsproblem": de har uppstått på grund av hur människor och samhällen, politik och ekonomi, kunskap och teknik fungerar och växelverkar med varandra. Vilka förändringar i naturen som uppfattas som problem och inte, liksom hur problemen konceptualiseras och angrips (eller inte), är dessutom en fråga om kultur, normer, värderingar, inflytande och makt. För att förstå och hantera problemen krävs förståelse om hur naturen och ekosystemen förändras och reagerar men också om dessa i grunden mänskliga ting och den långsiktiga samhällsutveckling som de är del av, och det kan både humanister och samhällsvetare bidra med. För att lyckas behövs emellertid goda förutsättningar, liksom vilja och mod att ibland våga korsa vetenskapliga gränser eller på annat sätt utmana akademiska mönster.

Grön humaniora är inte en egen disciplin eller ett forskningsområde med ett bestämt teoretiskt, metodologiskt eller organisatoriskt ramverk. Liksom andra liknande beteckningar som tillkommit i vår tid – medicinsk humaniora, digital humaniora, urban humaniora – är det snarare ett samlingsnamn för vad som brukar benämnas postdisciplinär och integrativ forskning, i detta fall rörande miljö och miljörelaterade frågor och problem. Vanligt är också att betona, att grön humaniora är öppet för och rent av beroende av aktörer utanför det akademiska sammanhanget. Samverkan, för att använda ytterligare ett aktuellt uttryck, sker därför gärna med såväl konstnärer och journalister som museer och intresseorganisationer.

Som vetenskapligt fält betraktat har grön humaniora inte mer än några år på nacken. Men mycket har hänt under denna tid, som följt efter det misslyckade klimatmötet i Köpenhamn, COP 15, och då den offentliga miljödebatten har präglats av såväl klimatkrisen som teoribildningen kring Antropocen – den naturpåverkande människans tidsålder. Runt om i världen har forskare från olika humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen samlats i grupper, nätverk, centrumbildningar, institut och forskningsprogram för att utveckla och praktisera grön humaniora. Forskare i Australien var tidigt ute med att använda uttrycket och dess möjligheter och de följdes snart av liknande initiativ i Tyskland, Storbritannien, Nordamerika och Kina.

En sådan institutionell utveckling har ägt rum även i Sverige. Några exempel: Vid humanistiska fakulteten i Umeå finns sedan några år tillbaka en forskargrupp som kallas Umeå Studies in Science, Technology and Environment (USSTE),

och som använder uttrycket grön humaniora för att beskriva delar av sin verksamhet. En första kurs i grön humaniora på avancerad nivå, "The Anthropocene: A History of the World", gavs här 2015. På KTH finns ett Environmental Humanities Laboratory, som bedriver både forskning och forskarutbildning inom området. En Eco-Humanities Hub (ECO HUM) koordinerar forskning och utbildning i grön humaniora vid Mittuniversitetet. Så sent som hösten 2015 invigdes The Seed Box: An Environmental Humanities Collaboratory vid Linköpings universitet, en storskalig satsning på grön humaniora och samhällsvetenskap som stöds av landets främsta finansärer av miljöforskning, Mistra och Formas. Forskning och utbildning i grön humaniora bedrivs också vid universiteten i Göteborg, Lund, Stockholm och Uppsala och vid flera andra av landets lärosäten.

Arbetet inom grön humaniora har redan gett upphov till en rätt omfattande litteratur. Internationellt finns till och med särskilda vetenskapliga tidskrifter. Den första tidskriften, som kort och gott heter *Environmental Humanities*, grundades i Australien 2012. Året därpå startades i USA tidskriften *Resilience: A Journal of Environmental Humanities* och 2015 tillkom ytterligare en amerikansk tidskrift, kallad *Green Humanities*. Akademiska böcker ges ut och även en handbok för området är på gång att sammanställas. Svenska forskare har aktivt medverkat i dessa internationella publikationer, och deras verksamhet har också belysts av en internationell expertpanel på uppdrag av Mistra (2013). Däremot finns ännu inte mycket publicerat om grön humaniora på svenska. Behovet av en introducerande skrift på svenska uttrycktes redan i samband med konferensen "Environmental

Humanities”, som hölls i Sigtuna hösten 2011, men den tanken har som det verkar ännu inte förverkligats.

Det var mot den bakgrunden som jag för snart ett år sedan tog initiativ till föreliggande temanummer av *Kulturella Perspektiv*. Visserligen gör tidskriftens omfång att det bara är möjligt att nudda vid områdets fulla bredd. Min förhoppning är dock att de följande sidorna ska ge läsaren en värdefull inblick i vad grön humaniora kan vara och hur det vuxit fram. Som kompletterande läsning vill jag gärna rekommendera den fina artikelserien om miljö och humaniora, ”Den nya humanismen”, som *Dagens Nyheter* publicerade i samarbete med forskare vid KTH inför klimattoppmötet i Paris vintern 2015, liksom även *Tidskrift för genusvetenskap* kommande specialnummer, som även det har miljö som samlande tema.

*

Det första bidraget i detta nummer är skrivet av idéhistorikern Sverker Sörlin, som är professor i miljöhistoria vid KTH och en av grundarna av KTH Humanities Laboratory. Hans personligt hållna artikel, ”Grön humaniora – vad, när, varför och varthän?”, behandlar framväxten och etableringen av kunskapsområdet i Sverige och i viss mån även internationellt.

Sörlin beskriver grön humaniora som resultatet av två sammanhängande och ömsesidigt förstärkande processer: en ”evolutionär” och en ”symptomatisk”. Den förra syftar på den utveckling som ägt rum inom humaniora och samhällsvetenskap och handlar om tillkomsten av en rad miljöinriktade subdiscipliner (miljöhistoria, miljöarkeologi, miljöantropologi etc.) liksom diverse postdisciplinära inriktningar med mer eller mindre uttalade

normativa anspråk (genusstudier, postkoloniala studier, posthumaniora etc.). Den andra processen handlar om externa drivkrafter som har att göra med vår tids stora utmaningar, inte minst klimatkrisen. Detta har bland annat tagit sig uttryck i en ny forsknings- och kunskapspolitisk agenda, som uppmuntrat till problemorienterad och utmaningsdriven forskning, vetenskaplig integration och kunskapsproduktion inom ramen för nya transdisciplinära konstellationer. Grön humaniora kan på det viset ses som ett svar på ett behov i samhället. Detta eklektiska förhållande i kombination med stor policyrelevans gör området till ett dynamiskt kunskapsfält med framtiden för sig, samtidigt som det, som Sörlin uttrycket det, kräver debatt och diplomati för att nå sin fulla vetenskapliga och samhällsförändrande potential.

Efter Sörlins översikt följer tre fallstudier som exemplifierar olika typer av ämnen och problem som kan belysas och behandlas inom grön humaniora i den lilla skalan. Författarna kommer från olika akademiska miljöer och traditioner men förenas av ett intresse för miljöns mänskliga dimensioner: för människors föreställningar om, relationer till och ansvar för natur och miljö (inklusive andra människor). Alla kombinerar både historiska och samtidsinriktade perspektiv samtidigt som de också har tankar om framtiden och vad det innebär att leva i Antropocen.

Den första fallstudien heter ”Ekologisk läskunnighet och naturrelationernas abstraktion i Antropocen” och är skriven av Ebba Lisberg Jensen, som är humanekolog och verksam som lärare i miljövetenskap vid Malmö Högskola. Lisberg Jensens bidrag är en kulturkritisk diagnos i Adorno och Horkheimers efterföljd av

den urbaniserade människans förhållande till den fysiska naturen. Under större delen av mänsklighetens historia har kunskap om naturen varit sensuell, fysisk och konkret; sådan kunskap har varit en oundgänglig del av människors liv. I och med moderniseringen och urbaniseringen förändrades detta förhållande. Naturen blev något frikopplat från vardagen.

Enligt Lisberg Jensen har denna abstraktion successivt förstärkts av den moderna skolan, i synnerhet under de senaste decennierna. Dagens urbana unga människor inte bara saknar ett språk för att tala om naturens komponenter, de saknar dessutom kompetens för att kunna vistas i miljöer som inte är tillrättlagda. Utan att

romantisera det förflutna ställer Lisberg Jensen frågor om vilken betydelse denna utveckling har för vårt tänkande och vår relation till omgivningen. Är en fullständig distansering från naturens komponenter och processer, en total urbanisering, en konsekvens av Antropocen? Vad betyder det i så fall för våra liv, existentiellt och i ett långsiktigt överlevnadsperspektiv?

Den andra fallstudien har huvudrubriken "Gröna män?" och är författad av Martin Hultman. Hultman är lärare och forskare vid Tema Teknik och social förändring, Linköpings universitet, och även aktiv i den offentliga debatten om miljö och rättvisa. Inspirerad av forskning om förhållandet mellan genus och miljö argu-

Motiv från senaste klimatmötet COP 21 i Paris, 30 november–11 december 2015. Källa: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:COP_21_10.jpg?uselang=sv.

menterar Hultman för att det nu är hög tid att rikta ett större vetenskapligt intresse mot män som studieobjekt och kategori. Det är nämligen män som står för störst negativ miljöpåverkan, samtidigt som det är män som dominerar beslutsfattandet inom politik och näringsliv när det gäller hanteringen av de globala miljöutmaningarna.

Maskulinitet i sociologen Raewyn Connells mening kan i detta sammanhang fungera som ett analytiskt nyckelbegrepp. Utifrån sin egen och andras humanvetenskapliga forskning om miljö och politik i rika utvinningsberoende länder föreslår Hultman en uppdelning i tre olika typer av miljömaskuliniteter, konceptualiserade som "industrimodern", "ekomodern" respektive "ekologisk" maskulinitet. Hultman beskriver dessa konfigurationer med exempel – klimatskeptiker, miljöhjälten Arnold Schwarzenegger, ekoprenörer – men teoretiserar också deras koppling till antagonistiska diskurser om förhållandet mellan människa och natur. Det är en utmanande ansats som väcker tankar och inbjuder till vidare forskning på området.

Även den tredje fallstudien handlar om konkurrerande diskurser kring förhållandet mellan människor och natur. I artikeln "Från kolonisation till gruvexploatering" granskar språkvetaren Daniel Andersson och folkloristen Coppélie Cocq, båda vid Umeå universitet, olika nyttoperspektiv som kommit till uttryck rörande naturen i Sápmi, samernas traditionella bosättningsområde. Genom att jämföra motiven bakom dagens gruvexpansion med koloniseringen av lappmarken i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet visar de på både likheter och skillnader över tid vad gäller synen på markanvändning.

Under hela perioden har Sápmi fram-

ställt som en närmast ägarlös "skattkammare", som kan och bör exploateras. Men medan det tidigare främst var den svenska staten som bar upp denna diskurs är det idag snarare multinationella företag som gör det. En annan viktig skillnad är att dagens nyttodiskurs utmanas av en kritisk gruvmotståndsrörelse, som också är multinationell och som vet att dra nytta av konstnärliga gestaltningar och det nya medielandskapet för att nå ut med sitt budskap om hållbarhet och urfolksrättigheter. Humanistisk kunskap om detta komplexa förhållande är avgörande för att djupare förstå spänningen som i dag råder i Sápmi och som gör att det är lättare sagt än gjort att nå den samsyn och dialog som förväntas från politiskt håll.

Under rubriken "Antecknat" publiceras i detta nummer en kortessä av Martin Holmberg, som är läkare och docent i infektionssjukdomar vid Institutionen för medicinska vetenskaper, Uppsala universitet. Holmberg resonerar här kring den kulturella betydelsen av "ogräs" och problematiserar det ekologiska (och politiska) begreppet "främmande invasiv art" – även det ett ämne som passar temat grön humaniora.

Avslutningsvis uppmärksammar jag historikern och STS-forskaren Sabine Höhlers nya bok *Spaceship Earth in the Environmental Age, 1960–1990* (2015). Det är ett tankeväckande arbete om hur "rymdskeppet" blev en metafor för jordklotet och hur denna metafor påverkade och strukturerade miljödiskursen i västvärlden i slutet av det förra århundradet.

*

Tack till alla medverkande författare och till Humanistiska fakulteten, Umeå universitet, för ekonomiskt bidrag till utgivningen. Tack också till Roger Jacobsson

“Gryning i Antropocen”. Istället för lager av kalksten innehåller denna före detta gruva nu ett människoskapat lager av illegalt dumpade bildäck. Källa: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dawn_in_the_Anthropocene.jpg?uselang=sv.

och den övriga redaktionen för förtroendet att vara gästredaktör för detta fler-vetenskapliga nummer av *Kulturella Perspektiv*.

SUMMARY

Environmental Humanities
– an Introduction to the Field
(Grön humaniora – en inledning till fältet)

Environmental humanities is a dynamic and rapidly growing post-disciplinary field of scholarship that brings together scholars, practices and theoretical perspectives from the humanities, social sciences and the fine arts. It analyses, explores and tackles questions related to the environment and all kinds of environmental problems, and it may thus be understood as a concerted response to the pressing environmental challenges of our time.

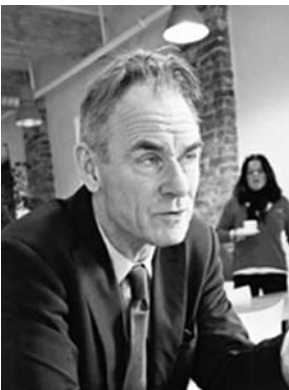
This article gives a brief introduction to the field and the various ways it has been promoted and institutionalized in Sweden and abroad. It also introduces the articles in the present issue, written by the researchers Sverker Sörlin, Ebba Lisberg Jensen, Martin Hultman, Coppélie Cocq and Daniel Andersson, as well as a short essay and a review. Taken together, these texts represent one of the first publications on environmental humanities and its development, published in Swedish.

Keywords: environmental humanities, post-disciplinary studies, environmental challenges, Anthropocene.

Christer Nordlund is professor of History of Science and Ideas at the Department of Historical, Philosophical and Religious Studies, and coordinator of the interdisciplinary group “Umeå Studies in Science, Technology and Environment” (USSTE), which is developing teaching and research in environmental humanities, Umeå University, Umeå, Sweden.

Grön humaniora – vad, när, varför och varthän?

SVERKER SÖRLIN är professor i miljöhistoria vid avdelningen för historiska studier av teknik, vetenskap och miljö, KTH, och (tills. med Nina Wormbs och Marco Armiero) grundare av KTH Environmental Humanities Laboratory. Bland hans senare arbeten inom grön humaniora märks *The Future of Nature: Documents of Global Change*, red. med Libby Robin & Paul Warde (New Haven, CT: Yale University Press, 2013) och en monografi med arbetstiteln *The Environment – A History*, också med Robin & Warde. Han var ledamot av regeringens miljöforskningsberedning 2011–2014 och är f.n. ledamot av forskningsberedningen.

Grön humaniora är ett dynamiskt kunskapsfält och ser ut att ha en ljus framtid. Hur kan vi förstå denna utveckling? Humanistisk kunskap om naturen är lika gammal som humanistisk kunskap. Mindre Asiens materialister intresserade sig för tingens natur för två och ett halvt tusen år sedan. Lingvisten George Perkins Marsh skrev ett centralt arbete om Europas miljöförändring vid mitten av 1800-talet, *Man and Nature* (1864). I Sverige skrev Birgitta Odén sin viktiga programartikel om "Miljöns historia i ett långsiktigt perspektiv" 1978. Ändå skulle vi inte kalla något av detta för grön humaniora. Var och när börjar det som vi nu kallar vid detta namn – *environmental humanities* – att framträda? Varför uppstår det? Är grön humaniora ett fenomen för sig eller hänger det ihop med andra rörelser i kunskapens, och humanioras, förändringar?

För att försöka besvara dessa frågor skall jag börja på hemmaplan. För jag vill på en gång säga, att även om jag är aktiv i detta fält sedan många år, så har jag inte ordnat ens mina personliga intryck, än mindre försökt sätta dessa i samband med större utvecklingstendenser. När jag skrivit om fältet har det varit exempelvis för att intressera forskare inom biologiska vetenskaper för grön humanioras stora möjligheter (Sörlin 2012), för att argumentera för att miljöns expertisbegrepp borde omförhandlas (Sörlin 2013) eller för att hävda behovet av mer humanistisk och samhällsvetenskaplig kunskap för att åstadkomma ett rikare och mer förändringsinriktat intellektuellt klimat inom så kallade *global change science* (Castree et al. 2014). Inte heller andra har skrivit särskilt mycket om grön humanioras historia, även om det finns en stor mängd mindre ansatser (Rose et al. 2012; flera

dyker upp i en behändig bibliografi på dig-eh.org 2016), till vilka denna artikel sällar sig, och andra större arbeten är på gång (Christensen, Heise & Niemann 2016).

ETT SAMTAL BETYDER SÅ MYCKET

Första gången jag deltog i ett samtal om grön humaniora i den nu gällande betydelsen var nog år 2008. Jag förde det med Ola Engelmärk, som då var VD för Stiftelsen för miljöstrategisk forskning, Mistra. Vårt samtal var som jag minns det öppet och explorativt och var egentligen föranlett av de nya former för projektgenerering vid stiftelsen som dess VD ville informera om. Vår e-postkorrespondens (den jag råkar ha kvar) tyder på att initiativet till mötet kom från Mistra. Jag har ingen dokumentation av själva samtalet, men såvitt jag minns var Engelmärk förvånad över att humanister och samhällsforskare inte tog fler initiativ eller förekom oftare i Mistras förslag samtidigt som det stod alltmer klart att deras kunskap behövdes för att attackera miljöproblemen på ett allsidigt och effektivt sätt.

Från mina år som styrelseledamot i stiftelsen 2000 till 2005 minns jag att detta slags diskussion kom upp både då och då. Hur engagera de främsta humsam-forskarna för strategisk miljöforskning? Mistra hade tillsammans med flera andra finansiärer som tillsammans drivit programmet "Vägar till hållbar utveckling", vanligen kallat "Utvägar", låtit genomföra en utredning om intressanta internationella forskningsmiljöer och hur en humanistisk och samhällsvetenskaplig miljöforskning skulle kunna stimuleras bortom detta program. En fyllig rapport

utgavs 2002 av Vetenskapsrådet (Lundgren, Nordlund & Storbjörk 2002).

När jag nu för första gången på mer än ett årtionde på nytt läser den ser jag att själva idén till rapporten tillskrivs mig, och jag hade mycket riktigt skrivit en framåtsyftande analys om vad som borde göras för att på längre sikt förstärka humsam på miljöfältet (Sörlin 2001). VR-rapporten vittnar om goda ambitioner att komma längre än "Utvägar" och framför allt säkra kvalitet och varaktighet i forskningen. Men större forskningsinitiativ hade ännu inte kommit och de som sattes igång, till exempel om förhandlingar, priser och hållbara finanser, skulle inte i någon nämnvärd utsträckning inbegripa humaniora. Den på alla sätt utomordentliga skriften på 157 sidor innehåller för övrigt ingenstans uttrycket grön humaniora.

Tydligt hade alltså denna, på sätt och vis gamla men på sätt och vis helt nya, fråga varit på tal vid överläggningen under 2008. I min utbox hittar jag i alla händelser följande e-brev som jag skrev till Engelmärk den 30 april 2009 där det görs en hänvisning till vårt möte året innan. Brevet skrevs dagen efter det att jag hållit ett föredrag på Kungl. Vetenskapsakademien i Stockholm till minne av Gordon Goodman. Denne brittiske forskare hade varit den förste ledaren för såväl Beijerinstitutet vid KVA som senare Stockholm Environment Institute, två institutioner i formandet av Stockholm som en viktig plats för den moderna miljöforskningen, en tradition i den svenska huvudstaden med rötter som via främst en rad geofysiska vetenskaper går ända ned i 1800-talet (Sörlin 2015; Paglia 2016). Så här föll mina ord (brevet här något avkortat och med enkla skrivfel rättade):

Jag var på KVAs Gordon Goodman-seminarium igår, förste ledaren för både Beijer och

senare SEI. Jag fick bekänna att jag aldrig träffade honom men många där hade arbetat med honom, familjen var där etc.

I en av panelerna tog Roger Kasperson [på 1990-talet chef för IGBP-kontoret vid KVA, SS anm.] upp frågan om samhällsvetenskapernas marginalisering i hållbarhetsforskningen i vid mening, han hade dystra siffror från USA. Och plötsligt tände det till och vi var några som yttrade oss. Jag gjorde det gärna, jag har tänkt på det länge. Det finns mycket att säga, bland annat att det inte är alldeles sant att de är marginaliserade, det förekommer en del, i alla fall i Sverige. Men, handen på hjärtat, jättemycket är det inte. Jag gjorde ett inlägg där jag försökte säga två saker. 1) Samhällsvetenskaperna och humaniora forskansar sig i disciplinerna. De orkar, kan och vill inte ta ledningen i de samhällsförändrande projekten, typ hållbarhet, så som de en gång gjorde när de tog ledningen i bygget av välfärdsstaten och därmed kunde växa. 2) Men, om vi bara skulle ha samhällsvetenskaper och humaniora som enrollerades för att lösa samhällsproblem, så skulle åtminstone jag bli förfärad. Spåren förskräcker också (tänk steriliseringar, befolkningspolitik etcetera).

I den lilla debatt som följde märktes förstås sympati, vem kan vara styggt mot den fattige kusinen från landet? Men också från sådana som jag i grunden sympatiserar med i de flesta frågor ett slags undran. En tanke är denna: distinktionen är obsolet, låt oss göra bra vetenskap och inte fråga efter bakgrund. En annan är den här: gärna mer humsam, men då får man också ställa upp på att leverera till lösningarna, byta prioriteringar. En tredje tanke var den här: humsam motarbetas av resursfördelningssystemet med indikatorer och allt blir värre.

Jag tycker det finns svar på dessa synpunkter. Jag skall inte utveckla dem fullt ut här, utan egentligen bara sammanfatta det jag själv föreslog, och det knyter an till det samtal vi hade för något år sedan (eller så), om du minns det. Jag tror nämligen att det är dags att göra något – nu. I tjuo år har alla sagt att det som "egentligen behövs" är samhällsvetenskap, för är inte det mesta när allt kommer omkring politik och ekonomi? Men det är som om ingen orkar dra slutsatsen av detta påstående och faktiskt förflytta tyngdpunkten i finansieringen. Och när det heter att det skall ske tvärvetenskapliga samarbeten så slutar det ändå som regel med att

naturvetenskapen dominerar och ingen slår någonsin näven i bordet och drar in finansieringen, det anses ok. Trots allt. Att det mesta rullar på som förut.

Jag tror tiden är mogen att rikta en inbjudan till humsam-samhället att faktiskt försöka ta sitt ansvar och bygga något verkligt ordentligt. Man kan lyckas eller misslyckas. Men man borde försöka. Och det måste ske ovanpå förståelsen att det också måste finnas inomvetenskaplig mångfald, som väl då universitet och forskningsråd får ansvara för. Därför tänker jag framförallt på stiftelser som den som måste göra något här.

Jag tänker långsamt ibland, men först nu har alltså polletten på allvar trillat ner från vårt samtal förra gången. [– – –] Ville bara får ur mig detta medan det är färskt.

De bästa,
Sverker

Jag kan förstås minnas fel, men mycket tyder alltså på att tanken på ett större grepp kring humanistisk miljöforskning som en angelägen fråga i allmänhet, och en formulering kring "ecological humanities" i synnerhet (så kallas det i ett dokument som jag förberedde till Engelmark i februari 2010) skulle ha förekommit i våra diskussioner åren 2008–2009.

KVA-samtalet minns jag tydligt. Det knöt an till en diskussion om framtida färdriktning för det dynamiska Stockholm Resilience Center, där jag varit med från början i en liten roll och där jag även hade en del av min tjänst under centrets första år. Jag tyckte, utan att jag drev frågan aktivt, att det skulle vara intressant att ge humanistisk kunskap en större plats i SRC; det låg för övrigt också med som ett element i det omfattande förslaget till centret som ett konsortium lett av Stockholms universitet inlämnat till Mistra år 2006, där humanister som jag själv och historikern Klas Åmark medverkat till skrivningarna.

Det var den tanken som bemöttes med argumentet att man inte bör skilja så noga mellan olika vetenskapsområden. Det viktiga är vad man gör, inte vad man kallar sig eller var man kommer ifrån, hette det. En helt ny form av vetenskap skymtade, utan disciplinära beteckningar. Jag höll väl med om detta i mycket allmänna drag, men vid det laget, bortåt femton år efter "Utvägars" start och sju år efter Vetenskapsrådets rapport fanns hos mig också en växande känsla av otålighet. Jag kände ibland att humanistisk kunskap alltid kunde pratas bort med olika argument och tyckte mig se det vanliga, att befintliga expertkulturer för det mesta hade svårt att ge upp sin hegemoni. För övrigt ett välkänt historiskt fenomen där humanister varit minst lika skickliga som några andra. Jag höll alltså bara med till en del. I praktiken måste man prioritera. Vem man är och vad man lärt sig har betydelse för vad man kan åstadkomma. Därav energin i brevet till Engelmark dagen därpå, och självkritiken, eftersom jag misstänkte att en viktig del av orsaken till att så litet hänt var att vi humanister inte gjort hemläxan ordentligt och organiserat vårt kunskapsprojekt så att det kunde fungera som humaniora för miljön.

GLOBALA FÖREGÅNGARE

Det går inte att säga att detta inspel från min sida kom särskilt tidigt i en internationell jämförelse. På andra håll i världen hade olika försök gjorts att samla humanistiska forskare för att behandla miljöfrågor. Ett tidigt initiativ togs i Australien redan under 1990-talet (Rose & Robin 2004) där termen "ecological humanities" var i omlopp (t.ex. Eckersley 1998). Jag hade själv deltagit i ett av mötena med det

nationella nätverket för Ecological Humanities, som formades ett stycke in på 2000-talet. Det var i april 2005 i Canberra och jag ombads hålla avslutningsanförandet (Sörlin 2005). Jag förmodar att dessa kontakter hade avsatt vissa spår hos mig.

Inom enskilda humanistiska discipliner gick miljöintresset förstas mycket längre tillbaka. Miljöhistoria, miljöarkeologi, miljöetik, miljöfilosofi och andra så kallade prefix-discipliner med miljöprofil hade utkristalliserat sig under 1970- och 1980-talen och blivit mycket etablerade med egna tidskrifter, organisationer, kongresser och läroböcker. Om vissa av dem finns sedan lång tid även översikter i bokformat som behandlar deras framväxt och verksamhet (t.ex. Hughes 2006). I Sverige fanns ett stort intresse för frågor om miljö och natur också bland kulturgeografer, pedagoger och etnologer (bland de senare t.ex. Frykman & Löfgren 1980; Svensson 2001; Saltzman 2001). De estetiska disciplinerna anlände förhållandevis sent, bland annat under beteckningen eco-criticism, som under 1990-talet användes för att beteckna litteraturvetenskapens intresse för ekologi och miljö (Garrard 2004/2011).

Det vanliga är annars att betrakta området "environmental humanities" som en betydligt senare företeelse. Då syftar man i regel på den tid när det förekommit ett organiserat arbete för att etablera grön humaniora, environmental humanities, som fält. Kronologin som då brukar upprättas sträcker sig sällan längre tillbaks än 2010. Ett exempel kan hämtas från den serie seminarier som genomfördes under 2014 och 2015 vid UCLA:s Sawyer Center for Environmental Humanities som en förberedelse för en så kallad *Companion Volume*, med grundläggande texter be-

ställda av centrala forskare för att definiera området (mitt eget bidrag behandlade "Arctic Humanities", se Sörlin 2016). Den kortfattade definitionen av området för seriens hemsida löd:

The term "environmental humanities" is both descriptive and aspirational: it has emerged over the last five years to capture already existing conjunctions across environmental philosophy, environmental history, ecocriticism, cultural geography, cultural anthropology, and political ecology, but it also seeks to integrate debates so far largely shaped by different disciplinary contexts. (UCLA Sawyer 2015)

I en annan formulering på samma plats utsträcks tidsperspektivet något längre, till "ett årtionde", och det görs hänvisningar till inspirationskällor som den så kallade posthumanistiska vändningen (Braidotti 2013) och de så kallade "Anthropocene debates" med kritiska diskussioner bland såväl humanister som naturforskare kring en föreslagen ny beteckning på den samtida geologiska perioden, kraftfullt dominerad av mänsklighetens avtryck på planeten (Waters et al. 2016). Samtidigt är det svårt att finna några mer uttalade organisatoriska försök att etablera environmental humanities förrän omkring 2010 eller ännu senare. Den första tidskriften under detta namn, *Environmental Humanities* (i själva verket en utlöpare av den avdelning för Ecological Humanities som stått i *Australian Humanities Review* sedan 2004) började utkomma i november 2012. Den redigerades då vid University of New South Wales in Australia (numera utges den av en multinationell redaktion med KTH Environmental Humanities Laboratory i Stockholm som en av fem noder). En annan, *Resilience: A Journal of the Environmental Humanities* från University of Nebraska Press, utkom första

gången i januari 2014. En särskild tidskrift för Antropocen-forskningen utges också sedan 2014, *The Anthropocene Review*.

Letar man fler utgångspunkter för fältets framväxt kan man inte förbigå de feministiska och postkoloniala vändningarna med namn som Carolyn Merchant, Donna Haraway, Joni Adamson, Ramachandra Guha och Deepak Kumar. Juan Martínez-Aliers "environmentalism of the poor" hade ett inflytande, liksom så kallad *eco-racism* och humanistisk forskning om en lång rad ämnen från energi, konsumtion, landskap, biologisk mångfald till bioteknik, urbana studier, klimatförändring. Teoretiska perspektiv kom från den så kallade nya materialismen, *the affective turn*, STS och vetenskapsstudier, "queer ecologies" (Erickson & Sandilands 2010), visuella och estetiska vändningar, mediastudier. Vad grön humaniora erbjuder mer än kanske något annat är ett forum (eller många) för att eklektiskt föra samman en formidabel mängd perspektiv, teoretiskt, empiriskt, kronologiskt, konceptuellt under en och samma gångbara beteckning.

EXTERNA KRAFTER

Man skulle kunna kalla det jag hittills beskrivit för grön humanioras egen självförståelse och temporalisering. Källorna är hämtade från dess egna utövare, sådana som jag själv eller de som utger tidskrifter på området eller gjort försök att lansera fältet för en bredare publik. Ganska litet sägs i dessa källor om andra drivkrafter för fältets initiering och expansion än de rent interna. Linjen är ofta just den som jag anført ovan: en begynnelse i sub-disciplinär prefix-forskning i klassiska huma-

nistiska ämnen följt av en serie partikulära och inbördes svagt eller inte alls koordinerade tidiga händelseförlopp och initiativ av det slag som jag skisserar från min egen rent personliga erfarenhet, plus en radikal, hybridiserande integration av teori och metodologi från en mängd områden som förut haft litet eller inget med varandra att göra. Bortsett från att detta är både kreativt och en smula äventyrligt, och riskerar att efter en tid förlora sin initiala charm, är det som historieskrivning förstås otillräckligt. Kan vi förstå fältets dynamik på något annat sätt, som tar större hänsyn till externa krafter?

Jag tror att detta är fullt möjligt och för att göra det skulle jag vilja anknyta till ett helt annat kunskapsområde: forsknings- och kunskapspolitikens. På nytt skulle jag först vilja filtrera framställningen genom en personlig erfarenhet. Vid tiden för mina kontakter med Ola Engelmark – som för övrigt avgick som VD i mars 2010 och hela saken med ekologisk humaniora i Mistras regi fick läggas åt sidan tills vidare – var mitt intresse för humanioras utveckling intensivt, men primärt av en helt annan anledning.

Med finansiering från Riksbankens Jubileumsfond hade jag tillsammans med idéhistorikern Anders Ekström från 2009 börjat driva ett projekt om humanioras historia och framtid i Sverige. Vi startade en projektgrupp med ekonomer och arbetsmarknadsforskare för att kartlägga villkoren för humanioras studenter och professionella, inte bara forskare och lärare vid universiteten. Huvudresultaten av projektet var en rapport från en konferens som hölls på Kulturhuset (Ekström & Sörlin 2011) och en bok som tog ett samlat grepp på den humanistiska forskningens framtid, som vi beskrev som i grunden mycket löftesrik. Vårt budskap var att hu-

manistisk kunskap utvecklats starkt under lång tid, att den ingalunda präglades av någon kris (annars sedan 1960-talet det givna ordet när humaniora kommit på tal; Forslid & Olsson 2007), och att den nu behövdes mer än någonsin (Ekström & Sörlin 2012).

GRÖN HUMANIORA

SOM INTEGRATIV HUMANIORA

Vi försåg emellertid vår optimistiska prognos med ett villkor. Den humanistiska kunskapen hade en ljus framtid bara om den kunde utvecklas i former som var anpassade till vår tids kunskapskrav. Framför allt måste humaniora kunna uppträda mer som en samlande kraft i kunskapsutvecklingen. Ett nyckelord var ”integrativ” och vi såg under dessa år flera tendenser till integrativ humaniora ta form i form av framväxande internationella fält som ”medical humanities”, ”digital humanities” samt – ”environmental humanities”.

Detta skrevs under åren 2011–2012 och då om inte förr (genombrottet hade skett 2009–2010) fanns alltså grön humaniora som på samma gång ett empiriskt faktum och ett programmatiskt begrepp, åtminstone för mig. Vår analys delade den (försiktiga) optimism som genomsyrade också *Miljöns mänskliga dimension* ett årtionde tidigare, men var ändå i grunden annorlunda. Den centrala skillnaden är synen på kunskapsutvecklingens drivkrafter. I början av 2010-talet var vår analys starkt fokuserad på de förändrade omvärldsvillkoren. Det gällde de nyss upplevda kriserna, både finanskrisen, den ekonomiska krisen, en ny oljekris (oljepriset rusade dessa år) och den fortlöpande klimatkrisen, särskilt efter debaclet vid COP 15 i

Köpenhamn. Det gällde den internationella forskningspolitikens nya agenda, inriktad på stora utmaningar, som lagts fast i EU:s Lund Declaration 2009 och som börjat få genomslag hos många finansärer och i nationell forskningspolitik i flera länder.

Det integrativa uppfattade vi därför som en reaktion från delar av det humanistiska forskarsamhället i syfte att söka förnyad relevans i en tid när kunskapsproduktionens grundläggande villkor såg ut att befinna sig i ett skede av omförhandling. Det integrativa elementet gällde inte bara ett tvärvetenskapligt samarbete mellan olika discipliner. På samma sätt var det med relationen till det omgivande samhället. Integrativ humaniora var den humanistiska kunskap som ville medverka till en förändring, fast på ett annat sätt än genom den ingenjörsmässiga föreställningen om ”problemlösning” i snäv mening. Grön humaniora var således redan i sin tidiga formuleringsfas på samma gång en vidareutveckling av ett gammalt önskemål om en större närvaro av humanvetenskaperna i miljöforskningen – arvet från ”Utvägar” – och en innovation som möjliggjordes och drevs fram av nya och storskaliga omvandlingar i världsutvecklingen. Symptomatiskt nog kunde Mistra, som i mer än ett årtionde reflekterat över behovet och insett det klart, under just denna fas också gå från tanke till handling genom att lansera ett call under rubriken Mistra Environmental Humanities, föregånget av en rapport från en internationell analysgrupp (Nye et al. 2013).

Vid det här laget hade också den internationella utvecklingen börjat ta fart på allvar och lån av idéer och inspiration skedde snabbt mellan olika centra i Australien, Nordamerika och Europa. I Norden hade Danmark spelat en roll som

föregångare under 1990-talet med sina stora centra för humanistisk miljöforskning, exempelvis Menneske og natur i Odense, lett av den framstående lingvisten Svend Erik Larsen, som fick en stor publik med sin bok *Naturen er ligeglad* (1996).

I detta nya skede var det bland de nordiska länderna snarare Norge som angav tonen. Efter flera år av uppsplitande debatter om humanioras egenart och framtid och en kritisk värdering av de stora kulturforskningsprogrammen, senast det ännu pågående Kulturell verdsetting, KULVER, tog Norges Forskningsråd initiativet till en ny strategi för humaniora (Enebakk 2015). Arbetet leddes av litteraturforskaren Petter Aaslestad vid NTNU i Trondheim och resultatet blev en offensiv och entusiastisk bild av humaniora som en reflexiv och ansvarstagande förändringsagent i det norska samhället.

Strategin kan såhär i efterhand ses som något av en vattendelare. På basis av den utformade Forskningsrådet ett nytt humanioraprogram, klart influerat av strategin och inte minst av sådana tankegångar som Aaslestad själv gett uttryck åt, delvis i en ganska hård motvind i den norska debatten. Flera tongivande norska humanister menade att strategin blivit för instrumentalistisk och riskerade att sudda ut humanioras kritiska roll och vetenskapliga egenart. Men, för att säga det enkelt, Aaslestads linje vann gehör och han utsågs själv till ordförande för styrelsen i det nya programmet, en tioårig storsatsning kallad Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger, SAMKUL, som inledde sitt arbete 2011 (Forskningsrådet 2011). Programmet gällde visserligen hela det humanvetenskapliga fältet, inklusive samhällsvetenskap, men humaniora och teologi betonades särskilt. De har också

under de första fem åren dominerat bland de projekt som startats och påfallande många har riktats mot frågor om natur, klimat och miljö (Forskningsrådet 2015).

Man kan alltså se dessa år, från krisernas 2007–2009, då idéerna om integrativa och proaktiva humaniora började ta form på allvar, till formeringen av reguljära forskningsinitiativ och nya centra eller program vid universitet och institut, som inledningen till en större omskiftning av den humanistiska kunskapens samhällsliga plats och funktion. Grön humaniora är visserligen ett av de allra mest framträdande och dynamiska inslagen i denna förändring, och med intellektuellt tongivande och drivande företrädare inom områden som litteraturvetenskap, antropologi, historia, religion, mediastudier och filosofi (ja, med röster i de allra flesta humanistiska discipliner). Men området måste ändå förstås först och främst som ett symptom på denna större strukturella förändring.

BEJAKANDE AV VÄRDERINGAR – TRANSFORMATION OCH ANSVARSTAGANDE

Ännu en drivkraft som särskilt gynnat grön humaniora i jämförelse med andra delar av integrativa humanistiska studier är den växande diskussionen om kunskap för samhällsomvandling i en mer hållbar riktning. De ord som används i den internationella debatten är omväxlande *transitions* och *transformations*. *Transitions* brukar tolkas som det mer konservativa, med innebörden att det främst handlar om att med ny kunskap stödja och påskynda en övergång till ett mer ekologiskt effektivt samhälle. *Transformations* används ofta för mer djupgående samhällsomvandlingar som många anser nödvändiga för

att hejda den globala uppvärmningen och hålla Jorden innanför de ”planetära gränserna” (Rockström et al. 2009; Steffen et al. 2015). Men språkbruket varierar alltså. Transformationsdiskussionen brukar också innehålla referenser till rättvisa, en diskussion som än så länge är mest utvecklad i Nordamerika (Bullard 1990; Hurley 1995; Jacoby 2001), med stark betoning av rasskillnader i relationen till natur och miljö (Finney 2014). Denna har haft begränsad resonans i Norden – där rättvisebegreppet har en djup förankring i välfärdsstaten och den nordiska modellen – och för all del i större delen av Europa.

Delar av den gröna humanioran hör utan tvivel hemma i dessa politiskt och socialt förankrade förändringsagendor som redan börjat få genomslag, dels hos finansärer, men även i den vidare forskningspolitiken. Flera internationella program och initiativ pekar just nu i den riktningen. Det internationella jätteprogrammet ”Future Earth” för vidare den geovetenskapliga forskningen om jorden och klimatet som ett sårbart system. Inom samhälls- och humanvetenskaperna kan man peka på International Panel on Social Progress som för närvarande samlar flera hundra tongivande forskare under ledning av bland andra Nobelpriskonomen Amartya Sen för att formulera en samlad agenda för dessa kunskapsområden. En motsvarande vidgning kan ses inom biomedicin och materialvetenskap, där sociala och individuella förhållanden vävs in i kunskapsutvecklingen (Personalized Medicine, Key Enabling Technologies etc.).

Begreppet ”social progress” är intressant eftersom det går bortom det mer begränsade ”ekonomisk tillväxt” och även bortom begrepp som ”innovation” och

”hållbarhet”, som stått centralt i de forskningspolitiska motiveringarna. Man kunde säga att tillväxt, innovation och hållbarhet ingår som förutsättningar för ”social progress”, men ett sådant samhällsligt framsteg förutsätter på ett mer gripbart sätt erkännandet av värden och därmed av mer komplexa värderingar. Man kan sammanfatta denna forskningspolitiska regim, efter globaliseringens period, med ett ord som ansvarstagande, för en kunskapsutveckling som är ägnad inte bara att möta utmaningar, i bemärkelsen hantera kriser och hot, utan också tar som sin uppgift att stödja samhällen i deras förändring (Sörlin 2015b). Denna förändring tar då ställning i riktning för ett mer önskvärt tillstånd, exempelvis sådant det uttryckts i de 2015 av FN antagna 17 ”hållbara utvecklingsmålen”, SDG, men knappast begränsat till dessa.

En kunskapspolitisk dagordning som alltmer följer en logik av detta slag kommer givetvis att vara till stort gagn för grön humaniora. Samtidigt finns det andra inslag under gröna humanioras ganska vida paraply som arbetar huvudsakligen längs andra linjer och befinner sig längre bort från dagsaktuell policy. Grön humaniora ter sig förmodligen för breda grupper av humanistiska forskare som en mer tacksam domän att verka inom än den ”miljöforskning” som tidigare stod till buds. Miljöbegreppets starka kopplingar till naturvetenskapen, särskilt geo- och biovetenskaperna, skapade distans och främlingskap. Grön humaniora tycks inte lida av detta slags beröringskräck. Även om miljöbegreppet finns kvar i ”*environmental humanities*”, så verkar det som om det nu byggts upp tillräckligt mycket av kritisk massa inom fältet, och tillräckligt acceptans inom en mångfald discipliner, för att pålitliga kar-

riärvägar ska stå öppna och vetenskaplig nyfikenhet vara välkommen.

ETT FÄLT FÖR FÖRVANDLING

Grön humaniora tycks ha funnit en väg fram inom ramen för en bred agenda för samhällslig transformation, samtidigt som den undvikit att låta sig enrolleras som ett program för problemlösning.

Ändå återstår förstås mycket och framtiden är, även om den är ljus, också mycket öppen. Ett drag av experiment knyter sig ännu till fältets utveckling. Det stora testet för all etablering i den akademiska världen brukar vara förankringen i grundutbildning och därmed lärartjänster och vardagsrutiner. Dithän har grön humaniora, som i Sverige huvudsakligen finansieras av stiftelser och forskningsråd, ännu bara nått i ganska ringa utsträckning. Kanske skulle det ske lättare om fler delar av de nya integrativa humaniora, medicinska, digitala, mediala och andra, förmår etablera sig samtidigt. På så sätt skulle detta kunna leda till en mer djupgående och bestående förändring inom fakulteterna. En sådan framväxt av integrativa kunskapsmiljöer kan redan skönjas och kan på många sätt uppfattas som både önskvärd och nödvändig. Det betyder förstås inte att den självklart blir verklighet. De senaste tvåhundra åren präglades av en massiv och med tiden accelererande tillväxt av antalet ämnen. Sedan något eller ett par årtionden resulterar inte denna expansion längre i nya ämnesinstitutioner. Snarare minskar dessa kraftigt i antal och specialisering och förnyelse flyttas in i bredare institutioner eller skolor med större intern flexibilitet och responsivitet i relation till omvärldens krav.

Vi vet förstås inte om denna utveckling

kommer att leda till en förändring. Men oavsett är det goda nyheter för grön humaniora. Om de disciplinära gränserna luckras upp (vilket inte är detsamma som att specialiserad kunskap förlorar i betydelse eller relativiseras, ett vanligt missförstånd) flyttas fokus mer och mer mot kunskapsmiljöerna snarare än mot organisationen. I dessa miljöer kommer det att behövas vitala program och angelägna profileringar som kan samla och erbjuda ny riktning. Dessa miljöer bör vara på samma gång intellektuellt utmanande och genuint nyskapande men de måste också för att bli hållbara erbjuda en meningsfull utbildning för studenterna, som självklart tillhör miljöerna. De måste också te sig relevanta för det omgivande samhället.

Med andra ord, dessa miljöer och det arbete som sker där har sin potential knuten till forandring av dagens och morgondagens samhälle. Under överskådlig framtid tycks omvandlingen av samhället i en mer hållbar riktning vara en punkt som står högt på dagordningen. Då är det rimligt att humanistisk kunskap som stöder denna omvandling också gör samma prioritering. Det talar för att detta projekt, med sin inbyggda mångfald, sina spänningar och sina stora kreativa möjligheter, kommer att förbli angeläget – och i behov av både debatt och diplomati.

REFERENSER

- Bullard, Robert, 1990. *Dumping in Dixie: Race, Class, and Environmental Quality*. Boulder, CO: Westview Press.
- Castree, Noel; Adams, William M.; Barry, Jon; Sörlin, Sverker et al., 2014. "Changing the intellectual climate", i *Nature Climate Change*, 4:9, 763–768.
- Christensen, Jon; Heise, Ursula & Niemann, Michelle L. (eds.), 2016, kommande. *A Companion to the Environmental Humanities*. New York: Routledge.
- Braidotti, Rosi, 2013. *The Posthuman*. Cambridge: Polity, 2013.
- Dig-eh.org 2016: <http://dig-eh.org/> interdisciplinary/, bibliografi besökt 15 januari 2016.
- Eckersley, Robyn, 1998. "The death of nature and the birth of ecological humanities", i *Organization and Environment*, 11:2, 183–185.
- Ekström, Anders & Sörlin, Sverker (red.), 2011. *Humanisterna och framtidssamhället*, Forskningsrapport 2011:1. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Ekström, Anders & Sörlin, Sverker, 2012. *Alltings mått: Humanistisk kunskap i framtidens samhälle*. Stockholm: Norstedts.
- Enebak, Vidar, 2015. *Fra beredskap til redskap: Et kritisk blick på SAMKUL*. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Erickson, Bruce & Sandilands, Catriona (eds.), 2010. *Queer Ecologies: Sex, Nature, Politics, Desire*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Finney, Carolyn, 2014. *Black Faces, White Spaces: Reimagining the Relationship of African Americans to the Great Outdoors*. New York: Columbia University Press.
- Forskningsrådet 2011. *Programplan 2011–2020: Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger*. SAMKUL. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Forskningsrådet 2015. *Programstyrets midtveisrapport 2011–august 2015*. SAMKUL. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Forslid, Torbjörn & Ohlsson, Anders, 2007. *Hamlet eller Hamilton?: Litteraturvetenskapens problem och möjligheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar, 1980. *Den kultiverade människan*. Lund: Gleerups.
- Garrard, Gregg, 2011. *Ecocriticism* (2004), 2nd ed. London: Routledge, 2011.
- Hughes, J. Donald, 2006. *What Is Environmental History?* Cambridge: Polity.
- Hurley, Andrew, 1995. *Environmental Inequalities: Class, Race and Industrial Pollution in Gary, Indiana, 1945–1980*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Jacoby, Karl, 2001. *Crimes Against Nature: Squatters, Poachers, Thieves, and the Hidden History of American Conservation*. Berkeley: University of California Press.
- Larsen, Svend Erik, 1996. *Naturen er ligeglad: Na-*

- turoppfattelser i kulturell sammenheng*. København: Munksgaard/Rosinante.
- Lundgren, Lars J.; Nordlund, Christer & Storbjörk, Sofie, 2002. *Miljöns mänskliga dimension: En studie av humanistisk och samhällsvetenskaplig miljöforskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Nye, David E.; Rugg, Linda; Fleming, James & Emmett, Robert, 2013. *The Emergence of the Environmental Humanities*. Stockholm: Mistra.
- Odén, Birgitta, 1978. "Miljöns historia i ett långsiktigt perspektiv", i *Aktuellt om historia*, 1. Bromma: Historieläraarnas förening.
- Paglia, Eric, 2016. *The Northward Course of the Anthropocene: Transformation, Temporality and Telecoupling in a Time of Environmental Crisis*, diss. Stockholm: KTH Royal Institute of Technology.
- Rockström, Johan; Steffen, Will; Noone, Kevin; Sörlin, Sverker et al., 2009. "Planetary boundaries: Exploring the safe operating space for humanity", i *Nature*, 461, 472–475.
- Rose, Deborah & Robin, Libby, 2004. "The ecological humanities in action: An invitation", i *Australian Humanities Review*, 31–32.
- Rose, Deborah Bird et al., 2012. "Thinking through the environment: Unsettling the humanities", i *Environmental Humanities*, 1:1, 1–5.
- Saltzman, Katarina, 2001. *Inget landskap är en ö: Dialektik och praktik i öländska landskap*. Lund: Nordic Academic Press.
- Steffen, Will; Richardson, Katherine; Rockström, Johan; Sörlin, Sverker et al., 2015. "Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet", i *Science*, 347:6223, 736–746.
- Svensson, Birgitta, 2001. "Naturens sociala natur", i Sjöberg, Fredrik (red.), *Vad ska vi med naturen till?* Nora: Nya Doxa.
- Sörlin, Sverker, 2001. "Bortom Utvägar: Idéer om framtida utveckling av samhällsvetenskaplig och humanistisk miljöforskning", PM 23.5 2001. Stockholm: Mistra. Stencil.
- Sörlin, Sverker, 2005. "Moving colours: Concluding remarks", i *Australian Humanities Review*, 36, specialnummer om "Desert Gardens: Waterless Lands and the Problems of Adaptation".
- Sörlin, Sverker, 2012. "Environmental humanities: Why should biologists interested in the environment take the humanities seriously?", i *BioScience*, 62:9, 788–789.
- Sörlin, Sverker, 2013. "Reconfiguring environmental expertise", i *Environmental Science and Policy*, 28, 14–24.
- Sörlin, Sverker, 2015. *Carl-Gustaf Rossby 1898–1957*. IVA-M 458. Stockholm: Royal Swedish Academy of Engineering Sciences.
- Sörlin, Sverker, 2015. "Vetenskaplig rådgivning – utmaningar öppnar för omdöme och värderingar", i *Tänka vidare: Forskning, finansiering, framtid. RJ:s årsbok 2015/2016*. Stockholm & Göteborg: Makadam, 251–263.
- Sörlin, Sverker, 2016, kommande. "Scaling the planetary humanities: Environmental globalization and the arctic", i Christensen, Jon; Heise, Ursula & Niemann, Michelle L. (eds.), *A Companion to the Environmental Humanities*. New York: Routledge.
- UCLA Sawyer, 2015. http://environmental-humanities.ucla.edu/?page_id=52.
- Waters, Colin N.; Zalasiewicz, Jan; Summerhayes, Colin et al. 2016. "The anthropocene is functionally and stratigraphically distinct from the holocene", i *Science*, 351:6269.

Hos författaren: E-post från Sverker Sörlin till Ola Engelmark 30 april 2009.

SUMMARY

The Environmental Humanities
– *What, When, Why, and Whither?*
(*Grön humaniora*
– *vad, när, varför och varthän?*)

Better knowledge of the emergence and growth of the environmental humanities is important for the future direction and vitality of the field. In this article I argue, against a backdrop of a so far not so coherent historiography of the field, that it is possible to discern two complementary perspectives, one emphasizing internal factors within the humanities, the other emphasizing external factors. In the former I stress theoretical and normative features of recent tendencies in humanities research such as posthumanities, new materialism, postcolonial studies, feminist studies, justice, eco-racism, and several others including strong sub-disciplinary contributions from e.g. environmental history, archaeology, eco-criticism, environmental anthropology. Eclecticism and the collective organization of a range of humanities approaches under the umbrella of the green humanities I read

as an “evolutionary” extension and transformation of previous approaches from the environmental and social sciences to become useful for policy and practice on environment and climate. In the latter perspective I insist rather on the “symptomatic” nature of the environmental humanities. The argument here is that during the last decade there has been a transformation to a new research policy regime giving more space to responsibility, risk, and complexity, thus inviting care for global stewardship and environmental and resource management and climate. This is a global tendency, it is felt in Sweden as well and it provides a general stimulus for integrative, challenge oriented approaches across all science fields and this also includes the humanities. These two perspectives mutually reinforce each other and together help explain the rapid and forceful emergence of a green humanities agenda, which albeit requested from

policy circles for a long time did not appear until the last decade. The emerging and solidifying field has bright opportunities although its dramatic eclecticism and bridge-building across theoretical and normative divides may over time require care and collaboration to secure prosperity, performance and usefulness to policy.

Keywords: environmental humanities, integrative humanities, integrative knowledge, environmental research policy, research policy Sweden, environmental history, posthumanities.

Sverker Sörlin is Professor of Environmental History in the Division of History of Science, Technology and Environment at KTH Royal Institute of Technology and co-founder (with Nina Wormbs and Marco Armiero) of the KTH Environmental Humanities Laboratory, Stockholm, Sweden.

Ekologisk läskunnighet och naturrelationernas abstraktion i Antropocen

EBBA LISBERG JENSEN är docent i humanekologi och lärare i miljövetenskap på Urbana studier, Malmö högskola. Hon forskar och undervisar om relationen mellan människa och natur ur humanistiska och samhällsvetenskapliga perspektiv. År 2014 gav hon ut boken *Det gröna finrummet: Etnicitet, friluftsliv och naturumgängets urbanisering* (tills. med Pernilla Ouis). Lisberg Jensen har också nyligen skrivit om lokalt klimatarbete i USA, om avfallsortering och om estetik och ideologi i miljörelsen.

Foto: Sabina Jallorv.

Min gäst står på uteplatsen och röker. Det har snöat under natten och solen skiner kallt. Jag stiger ut i ljuset och säger: "Men det är nog inte frostgrader?" och tar lite av snön från drivan på trädgårdsbordet. Snön ser luftig ut, men är vattenfylld och tung i handen. Det är förmodligen strax över fryspunkten. "Känner du det på snön?", frågar gästen. Jag är inte på något sätt expert, som Yngve Ryds renskötande informanter i praktverket *Snö* (2001), men jag har en aning om snöns konsistens. I riktig kyla pulveriseras snön, snarare än klumpar sig, strax innan den smälter.

Den lilla händelsen får mig att reflektera kring andra gånger i livet när människor känt efter. När grannbonden strök över kornas flanker för att bedöma om de snart skulle kalva. Kocken som pressade pekfingeret mot köttbiten för att avgöra om den var färdigstekt. När kompisens tryckte ner bröddegen för att se om den jäst klart. Exempler är oändliga.

En gång i världen fanns det inte termometrar. Det fanns inte heller kartor, GPS, ekolod, väderleksrapporter eller appar för mobiler. Om något skulle undersökas eller bedömas, fanns bara mänskliga sinnen och konkreta upplevelser. Sedan eviga tider har människor klämt, luktat, klivit, lodat eller lyssnat för att dra slutsatser och se samband. Denna kroppens erfarenhet har varit grundläggande för överlevnad i en lågteknologisk värld. Ella Johansson (1989) beskriver till exempel hur skogsarbetare innan mekaniseringen kunde vara mer eller mindre framgångsrika i sitt arbete främst genom sin förmåga och erfarenhet i att beräkna vart träd skulle falla, hur en

slåde skulle lastas etc. Detta var kunskaper som inte förmedlades explicit, utan som var och en själv måste hitta fram till, ofta från mycket låg ålder. Att "ha god hand" med naturen och redskapen var en beundrad egenskap, som gav stor personlig prestige.

Det finns ingen anledning att romantisera detta förteknologiska tillstånd. Den mänskliga uppfinningsrikedomen har gjort vår tillvaro så mycket lättare. Den fråga jag vill ställa: Vad innebär det för vår kunskap, för vårt tänkande och vår relation till omgivningen, att så mycket av kroppens kunskap om naturen håller på att gå förlorad, och i förlängningen även orden som betecknar dessa erfarenheter? Kan man utifrån ett humanistiskt perspektiv, en grön humaniora, förstå denna process? Jag återkommer till vad förändringarna innebär för hållbarhetsfrågor i stort. Det är kopplingarna – och brotten – mellan kroppens konkreta kunskap, språket och naturen jag vill undersöka i den här artikeln.

HOTAD EKOLOGISK LÄSKUNNIGHET

I arbetet med boken *Det gröna finrummet* (2014) skrev Pernilla Ouis och jag om ekologisk läskunnighet. Vi mötte många natur- och biologilärare som vittnade om hur tidigare självklara och allmänna kunskaper om naturen höll på att dö ut. De var inte hotade bara bland elever och studenter, utan också bland yngre lärare. Flera informanter beskrev hur den *verbala kunskapen*, alltså kunskapen om namnen på växter och djur, tycktes vara på väg att försvinna. Med denna *ecological illiteracy*, eller biologiska analfabetism, som författaren Fredrik Sjöberg (2001) tidigare har

kallat den, hotas det särskiljande i vår perception som *orden* bidrar till.

För att vi ska förnimma detaljer ska de helst ha ett namn. Språket bildar på så sätt strukturen i vår perception. Det styr, som det heter i den klassiska Sapir-Whorf-hypotesen, "tänkandets kategorier". Intrycken och upplevelserna måste organiseras av våra sinnen, och det sker, enligt denna hypotes, av de lingvistiska systemen (Whorf citerad i Kay & Kempton 1984:65). Vi har således svårt att tänka med kategorier det inte finns ord för. Ett klassiskt exempel på detta är att när man inte har namn för en färg, till exempel lila, så *ser* man inte heller lila. Därför heter den uppenbart lila växten brunnäva (*Geranium phaeum* L.) just så. När den fick sitt namn såg den "brun" ut – färgen brun var den konkreta referensen.

Att kunna namn på arter skapar också möjligheten att lära sig namn på andra arter eller – alternativt – urskilja arter som namnlösa bland andra som har namn. Om man exempelvis ser ett antal fåglar på sitt fågelbord, och plötsligt får syn på en man inte känner namnet på, så pekar det på ett tomrum i ens inre vokabulär. Dess brist på namn skapar en fråga. Men om vi sitter och iakttar ett fågelbord där ingen fågel har ett namn – upplever vi då fåglarnas skillnader? Möjligen, men det kommer att ta längre tid. Vår hypotes var att orden behövs för att skapa uppmärksamhet, och vi knöt detta tänkande till en rad naturfilosofer och antropologer, som visat hur samhällen i närmare kontakt med naturen hade finslipade, exakta, namn på alla arter man behövde förhålla sig till (Lisberg Jensen & Ouis 2014).

Människor som i ett förindustriellt samhälle levde i nära relation till naturen hade också – åter till Yngve Ryds *Snö* (2001) – exakta namn på tusentals natur-

fenomen, vilka var till nytta att känna till för den dagliga överlevnaden. Ju närmare relation till ett landskap, desto mer konkret blir språket. Lilian Ryd (2004) vittnar om bristen på "paraplybegrepp" som "skogen" i hennes barndoms Lappland: "Saker kunde inte klumpas ihop". Denna brist på abstraktion har djupa rötter i den mänskliga historien. Lingvisterna Witkowski & Brown (1978) har till exempel visat hur mer specifika, konkreta växtnamn ofta har ett äldre ursprung än de mer generella; underarter, exempelvis bergek och skogsek, har på vissa språk äldre namn än de mer generella, motsvarande "ek" i allmänhet (se även Witkowski et al. 1981).

Övergången till skriftspråklighet, som i Sverige påbörjades i hela befolkningen så sent som för 170 år sedan, påverkade denna språkliga konkretion. Språkvetaren Walter Ong har hävdad att skriftspråket är en teknologi som på djupet förändrar vårt tänkande. När vi blir läskunniga blir vi också mer förmögna att – på gott och ont – tänka mer abstrakt (Ong 1990:99). Men skriftspråket tränger undan annan, äldre, mer konkret, kunskap. Det rör sig om en språklig tendens där de generella begreppen, som "snö", är nyare än de mer precisa, vilka kommit till i nära kontakt med naturen.

Läsandet, i betydelsen att samla ihop tecken till en begriplig helhet, är däremot inte knutet till skriftspråket som sådant. Det kan lika gärna utövas exempelvis i naturen: det är den ursprungliga ekologiska läskunnigheten.

Men den ekologiska läskunnigheten är inte bara ord och artnamn. Den handlar också om att rent fysiskt känna till naturen. Hur denna kunskap är på nedgående illustrerades av hur natur- och biologilärare, och även privatpersoner, berättade

om hur de upplevt att barns *kroppar* i allt högre grad tycks lida av ekologisk analfabetism. En flicka trillade av stocken hon satt på för att den saknade ryggstöd. Andra fann det svårt att gå över klippor eller knotiga rötter. Någon var helt okunnig om var i strandkanten sjön började – och klev rakt ut. En del barn vågar inte dricka vatten i bäckar, andra kan inte utföra sina behov utomhus. Det kan också vara så enkelt som att barn är oförmögna att leka i den icke-tillrättalagda utomhusmiljön. Amerikanska forskare har skrivit om denna obekantskap i termer av *nature deficiency*, naturbrist (se Louv 2008). Utöver ovanan tillkommer naturligtvis okunskapen om hur man håller sig vid livs kortvarigt i naturen, exempelvis om hur man tänder en eld eller övernattar utomhus.

Vi kan knappast klandra barnen för detta. Barn lever i den värld som erbjuds dem. För de flesta barn i dagens välfärdssamhälle är naturen inte fysiskt tillgänglig på det sätt som den var ännu när jag var barn, för fyrtio år sedan. Det gäller även barn på landsbygden. Detta kan ha många orsaker. En är att barn idag sällan färdas omkring själva. Barns tid är ofta mer uppbokad, med mindre tid för fri lek. Ibland är familjernas tempo högt och barnen hämtas och körs med bil till lekkamrater eller aktiviteter. Det är en lösning som också uppfattas som tryggare för barnen.

Söderström (i Mårtensson et al. 2011) diskuterar hur många föräldrar idag är oroliga för sina barns säkerhet, en oro som i förlängningen kan föra med sig att barn inte får lov att röra sig fritt utomhus. Flera av de göromål som barn deltog i på sjuttio-talet skulle säkert idag betraktas som livsfarliga, som att delta i höskörd eller vedklyvning. Många av dessa verksamheter är numera mekaniserade så att barns del-

tagande är uteslutet, inte minst inom jordbruket. Inte heller har barn täljknivar, hugger med yxa, hamrar, gör upp eld, dämmer bäckar etc. Allt färre barn får denna egenupplevda, konkreta, erfarenhet av naturen. Vissa barn går förvisso i Mullskolan eller deltar i scoutverksamhet, men den erfarenhet av naturkontakt jag försöker ringa in här handlar snarare om barns spontana utomhusaktivitet än det vi tänker oss som *friluftsliv* eller *utepedagogik*. Inte bara att *vara* i naturen, men också att *göra* i naturen, på ett sätt som utmanar de egna gränserna och skapar just sinnlig, och konkret, erfarenhet.

NATUREN SOM ROMANTISK ABSTRAKTION

Med upplysningstiden uppstod ett behov att upprätta gemensamma kategorier för att inventera och systematisera naturen. Linné var pionjär inom detta arbete med sin *Systema Naturae* (1735), vilken satte en standard för vetenskaplig beskrivning och namngivning av arterna. Många gånger valde Linné det växtnamn han själv tyckte passade bäst, och det var då detta som fick genomslag, medan andra, ibland mer nyttofokuserade och konkreta, namn, föll i glömska. Linnés resor runt om i Sverige var initierade av en statlig önskan att kartera nytta, vilket speglade en konkret natursyn, men han var också intresserad av att skapa en mer abstrakt systematik, genom att dela in växterna i familjer och släkten. Samtidigt var Linné djupt religiös och såg överallt Guds hand i skapelsen.

Kort efter att Linnés abstrakta, naturvetenskapliga syn på naturen etablerades växte en annan estetisk rörelse sig stark och kom att präglade naturrelationen. Med

romantiken, som uppstod ungefär samtidigt som industrialismen tog fart i Västvärlden, i början av 1800-talet, fick naturen rollen av vacker, fridfull reträttplats. Detta säger inte så mycket om naturen själv som om vilka människor det var som upprättade och skrev fram denna relation. Romantikens naturälskare var de som inte behövde arbeta i den. En av de mest kända företrädarna för det naturromantiska synsättet var Henry David Thoreau, som med sin *Walden* (1854) var en pionjär genom att både studera och älska naturen med religiösa övertoner. I hans författarskap blir upplevelsen av naturen samtidigt primitiv och andlig:

The wildest scenes have become unaccountably familiar. I found in myself, and still find, an instinct toward a higher, or, as it is named, spiritual life, as do most men, and another toward a primitive rank and savage one, and I reverence them both. I love the wild no less than the good (Thoreau 1854/1995:136).

Med "good", förstår jag det, menas den kultiverade naturen. Ställningstagandet att älska "det vilda" satte standarden för många efterföljande naturälskare. Thoreau gjorde också en stor poäng av att undvika det moderna samhällets, som han upplevde, allt högre tempo. Han utförde de sysslor han behövde för att hålla sig själv och sin lilla stuga i ordning, odlade lite bönor och fiskade, men beskriver också hur han tillbringade långa dagar med att bara iaktta och studera naturens skiftningar. Naturen var en arena för hans upplevelse, inte i första hand ett landskap för hans överlevnad, och definitivt inte för hårt eller jäktat arbete. Hans natur var *konkret som upplevelse, men på ett abstrakt sätt*, genom att han inte egentligen behövde omvandla den fysiskt.

En paradox i den moderna relationen

till naturen är nämligen att den uppfattas alltmer som en resursbas samtidigt som den blir alltmer abstrakt. Modernitetskritikerna Max Horkheimer och Theodor Adorno hävdade i *Upplysningens dialektik* (1944) att abstraktioner skapar och uttrycker maktrelationer mellan subjekt och objekt. Enligt dem är det outtalade målet för maktutövningen att mentalt och kulturellt omstrukturera omgivningen så att den består av resurser. Denna synvända skapas enligt Horkheimer och Adorno genom avmystifiering och avförtrollning. På 1940-talet pekade de på hur saker och ting i allt högre grad uppkallas, namnges, efter sin nytta:

Språket håller jämna steg med den här utvecklingen. Det har förvandlat promenaden till motion och maten till kalorier, ungefär som den levande skogen i franskt och engelskt vardagspråk har blivit rätt och slätt "trä" (Horkheimer & Adorno 1944/1996:262).

I original, på engelska, blir transformationen dock något annorlunda:

Language [...] has transformed a walk into motion and a meal into calories just as the English and French languages make no distinction between living and dead wood (whereas in German it is possible to speak of *Wald* or *Holz*) (Horkheimer & Adorno 1944/1999: 235).

Här finns en skillnad mellan "levande" och "dött" trä som inte framkommer i den svenska översättningen. Poängen kvarstår dock: ett industrisamhälle förhåller sig till naturresursen, snarare än till platsen. Men själva idén om naturen, som natur, varken som konkret livsmiljö eller naturresurs, innebär också en abstraktion. Ouis (2002) har beskrivit hur begreppet "natur", *bi'a*, i arabiskan är en nyskapelse, tillkommen först när man inte längre är "i" naturen. "Naturen" kan bara uppfattas som en hel-

het när den inte längre utgör ens livsvärld, när naturintresset blir till en blick på något annat. Ordet är ett "paraplybegrepp". Sociologen Anna Bramwell har beskrivit hur denna distansering fungerar på följande sätt:

Why should an interest in nature mean detachment from it? Because the act of objective observation assumes that it is possible to stand away from nature, and study it objectively. The very awareness of nature as an Other, signifies man's loss of an organic connection with it (Bramwell 1989:30).

För att sammanfatta, så här långt: En förmodern naturrelation är direkt, fysisk och konkret. Den är specifik i så motto att *språket*, som strukturerar den mänskliga perceptionen av naturen, består av namn på element som särskiljer sig från varandra utifrån ett brukarperspektiv. Platser har specifika namn, inte generella som "skogen". Växter har exakta namn snarare än typnamn, vilket speglar uppmärksamheten på detaljerna. I och med skriftspråkighetens allmänna genomslag, ungefär samtidigt som industrialismen och romantiken, faller synen på relationen till naturen sönder i två abstraktioner: Den generaliserande abstrakta ("trä" istället för "skog", för att tala med Horkheimer och Adorno) och den preciserande abstrakta (*Picea abies*, granens latinska artnamn).

NATUREN I SKOLAN

Arenan för kunskapsförmedling om naturen flyttas också i det moderna samhället. Från den direkta överföringen av konkret kunskap, till klassrummets formaliserade och abstrakta. Men i någon mån har avståndet till och ovanan vid naturen länge

motverkats i just skolan. Många äldre människor beskriver hur de fram till mitten på 1900-talet fick i uppgift att skapa herbarier, och ibland äggsamlingar, under sommarloven. Varje elev förväntades själva hitta dessa arter. Artkunskap framställs ibland som en specifikt svensk tradition, i Linnés anda (Lisberg Jensen 2009).

Möjligen är vanan att undervisa utomhus, med läraren som den kunnige guiden, en del av denna tradition. Att undervisa utomhus (jag undviker medvetet begreppet *utomhuspedagogik* som har vidare konnotationer) öppnar för en sinnlig upplevelse av naturen. Det ställer större krav på läraren när det gäller att behålla elevernas uppmärksamhet. Samtidigt kan det underlätta för oroliga, aktiva elever som har svårt att ta till sig inomhusskolans kroppslösa version av kunskap. Att färdas tillsammans, gå, utomhus öppnar för mer rörliga relationer mellan lärare och elev, och intrycken som man får längs vägen kan bidra till att man kommer till erfarenheterna och intrycken, snarare än att man tänker sig dem, eller visar dem, som i ett klassrum. Än idag är Linné, som vandrade runt Uppsala med sina studenter och delgav dem sin kunskap, sinnebilderna för denna typ av undervisning.

I klassrummet (och föreläsningssalen) blir kunskapen, också om naturen, huvudsakligen abstrakt. Det är inte tänkt att kroppen ska röra sig och erfara omgivningen, i alla fall inte i normalpedagogiken. Kjeldgaard Stoltz (2015) diskuterar hur de platser där undervisning sker skapar ramar för lärandet och inverkar på känslor, tankar och handlingar. Ett traditionellt klassrum talar sitt tydliga språk, och säger att kroppen ska sitta stilla.

Abstrakta begrepp, som vetenskapliga artnamn, förmedlas i skolan kring ett abstrakt stoff. Ännu under min egen skol-

gång på 1970- och 1980-talen fanns ett ideal att eleverna skulle lära sig känna igen arter. Rent fysiskt överfördes den konkreta kunskapen till en abstrakt kontext: klassen åkte till havet, håvade i strandkanten och samlade på sig växter och djur, cyklade tillbaka med fynden, tog med dem in i biologisalen och satte namn dem på med hjälp av bestämningslitteratur och små skyltar. Kunskapen transformerades från fysisk, våt och konkret, till teoretisk, torr och abstrakt.

Artkunskapen föll dock i onåd i den svenska skolan någon gång under 1970- och 1980-talen, när utantillkunskap inte längre hade den rådande pedagogikens stöd (jfr Kornhall 2013). Man övergav idén att kunskap skulle förmedlas från den kunnige läraren till den mindre kunnige eleven. Istället skulle eleverna själva söka kunskap och förstå samband. Resultatet blev, i det här fallet, att endast elever med ett starkt personligt intresse för naturen tillägnade sig artkunskap. Andra gjorde det inte. På vilket naturpedagogiskt forum som helst kan man idag höra deltagare säga att "man ska inte behöva kunna en massa arter för att vara i naturen, det räcker att uppleva den". Naturen påkallar inte längre ens artkunskap, den är ren upplevelse. Ingen (eller väldigt få) har behov av att göra något i naturen, eller ens att veta något om naturen – det räcker att *uppleva*. Därmed har relationen till naturen nått sin yttersta abstraktion.

NATURUMGÄNGETS URBANISERING

I *Det gröna finrummet* hävdade vi att urbaniseringen innebär den ultimata distansen till naturen (Lisberg Jensen & Ouis 2014). Vi hävdade också att tendensen

pekar mot att naturen blir en fullständigt abstrakt arena för upplevelser – en plats dit man åker för att se vackra landskap eller för att utöva sport, men utan personlig anknytning till platsen. I den mer extrema formen vill, eller behöver, man aldrig befatta sig med naturens detaljer.

Skolan står inte heller alltid för naturkontakt. De anledningar till detta som vi fick höra bland biologilärare är brist på tid, men också en rad säkerhetsregler. En lärare får inte vara ensam med en grupp barn i naturen. Risken för olyckor eller att någon kommer ifrån gruppen upplevs som

problematisks. Risken blir förmodligen större när många barn är ovana vid att vistas i naturen eller vid att bli våta, kalla etc. Ofta är skolan, särskilt gymnasiet med sina kortare ”kurser”, mer tidspressad än tidigare. Det blir inte möjligt att avvika från schemat eller klassrummet ens för en halv dag. Arbetstidsregler gör att lärare inte kan åka på lägerskola med barnen, eftersom de måste vara lediga över natten och därmed inte kan vara ansvariga för eleverna under denna tid. Att många lärare själva känner sig osäkra i sin artkunskap har också angivits som ett skäl att

Att lära sig namn på arterna är ett sätt att behålla blicken för skillnader i naturen. Foto: Lena Struwe.

undvika exkursioner – läraren vill inte försätta sig i en situation där man inte kan svara på frågor.

En grupp ungdomar i Malmö som intervjuades i arbetet med *Det gröna finrummet* angav att när de vill slappna av och få nya intryck går de till shoppingcentret Mobilia. Det gäller säkert inte för alla barn och ungdomar, men det kan vara en trend. Ett shoppingcenter utgör en varm, behaglig och för många trygg miljö. Man vet vad som förväntas av en där. Naturen, å andra sidan, glider allt längre bort i det kollektiva medvetandet, blir fullständigt abstrakt, ordlös och fysiskt okänd. Är då detta egentligen ett problem?

DEN ABSTRAKTA NATURENS OHÅLLBARHET

Den konkreta, nyttoaserade relationen lever kvar bland dem som har en anknytning till jakt, fiske eller bärplockning. Men med ökande urbanisering minskar denna form för anknytning och faller i glömska. För naturvetenskapligt orienterade är naturen fortfarande en arena där man med hjälp av de kunskaper man har skärper sinnena för att se nya fågelarter eller blomstersorter. Den naturrelationen är abstrakt, men den försiggår ändå i kontakt med det levande. Denna naturvetenskapliga naturrelation är, av tradition i Sverige, nära förbunden med miljöengagemang. Genom att kunna något om naturen tycker man sig också se när naturen förändras.

Risken med en total brist på naturkontakt, den fullständiga abstraktionen, är att man inte längre har någon kännedom om naturens återhämtningsförmåga eller produktivitet. Barn i skolan lär sig idag mer om sopsortering än om fågelarter. Natu-

ren blir något okänt, därute, som både är farligt och hotat.

I ett framtidsperspektiv blir effekten av den fullständigt abstrakta, urbaniserade naturrelationen att vi människor försätter oss i ekologisk ensamhet (jfr Miller 2005). Vi är inte längre en art bland andra, som under merparten av människans historia. Inte heller känner vi oss som brukare och nyttjare av naturen. Istället blir vi den *enda* arten, i en värld som vi fullständigt har omdanat och inte känner oss besläktade med. Denna människodominerande tidsålder kallas *Antropocen*. Städerna blir under Antropocen mänskighetens biotop, den typ av plats där vår perception fungerar och där vårt språk är konkret och precist. Allting därutanför är okänt land.

Är då detta ett problem? Det är naturligtvis möjligt att framtida generationer, kan leva i sin alltmer urbaniserade miljö i högönsklig välmåga. Skärmarnas värld frigör oss från fysisk kontakt med det levande. I förlängningen behöver allt fler barn aldrig bli våta om fötterna eller sätta mask på en metkrok. Kunskapen i att tälja en pinne är möjligen, i framtiden, fullständigt onödig. Om man inte menar att en helt cerebral existens, där hjärnan, ögonen och fingrarna är det enda en människa behöver för att klara sig väl i tillvaron, också på något sätt är existentiellt fattig.

Finns det ett värde i att känna till namnen för flera fågel- eller fiskarter, veta hur man hugger ved med yxa eller kunna känna på snön om det är frostgrader? Eller är det bara romantik? På ett hållbarhetspolitiskt plan kan vi säkert fungera som samhälle utan att majoriteten har någon kontakt med, eller kunskap om, naturen. Men inte ens de största civilisationer har varat för evigt, och det är osannolikt att vår kommer att göra det. Om det så dröjer

tusentals år, så kommer Antropocen en dag till sitt slut, och de människor som då, förhoppningsvis, överlever, måste klara sig utan de stora system vi har gjort oss beroende av idag. Jag är möjligen dystopisk, men något säger mig att det inte bara är en allvarlig kulturell förlust om vi då alla är ekologiskt illitterata, utan att det också kan innebära en kollektiv livsfara för oss som art.

REFERENSER

- Bramwell, Anna, 1989. *Ecology in the 20th Century*. New Haven: Yale University Press.
- Horkheimer, Max & Adorno, Theodor W., 1996. *Upplysningens dialektik*. Göteborg: Daidalos.
- Horkheimer, Max & Adorno, Theodor W., 1944/1999. *Dialectics of Enlightenment*. London & New York: Verso Classics.
- Johansson, Ella, 1989. "Beautiful men, fine women and good work people: Gender and skill in Northern Sweden 1850–1950", i *Gender and History*, 1:2, 200–212.
- Kay, Paul & Kempton, Willet, 1984. "What is the Sapir-Whorf hypothesis?", i *The American Anthropologist*, 84, 65–79.
- Kjeldgaard Stoltz, Kasper, 2015. "Læringsrummets uudnyttade resurser", i Vaaben, Nana & Bjerg, Helle (red.), *At lede efter læring: Ledelse og organiseringer i den reformerede skole*. København: Samfundslitteratur.
- Kornhall, Per, 2013. *Barnexperimentet: Svensk skola i fritt fall*. Leopard förlag.
- Lisberg Jensen, Ebba, 2009. "To know is to cherish: Learning from Swedish environmental education", i Sandberg, Tor & Shaker, Erika (red.), *Our Schools, Our Selves*. Ottawa: Ont.: The Canadian Centre for Policy Alternatives.
- Lisberg Jensen, Ebba & Ouis, Pernilla, 2014. *Det gröna finrummet: Etnicitet, friluftsliv och naturumgängets urbanisering*. Stockholm: Carlssons.
- Louv, Richard, 2008. *Last Child in the Woods: Saving our Children from Nature-Deficit Disorder*. Chapel Hill, NC: Algonquin Books.
- Miller, J.R., 2005. "Biodiversity conservation and the extinction of experience", i *Trends in Ecology and Evolution*, 20:8, 430–434.
- Mårtensson, Fredrika; Lisberg Jensen, Ebba; Söderström, Margareta & Öhman, Johan, 2011. *Den nyttiga utevistelsen? Forskningsperspektiv på naturkontaktens betydelse för barns hälsa och miljöengagemang*. Stockholm: Naturvårdsverket.
- Ong, Walter, 1990. *Orality & Literacy: The Technologizing of the Word*. London & New York: Routledge.
- Orr, David W., 1992. *Ecological Literacy: Education and the Transition to a Postmodern World*. Albany: State University of New York Press.
- Ryd, Lilian, 2004. *Vi åt aldrig lunch*. Stockholm: Dialogos.
- Ryd, Yngve, 2001. *Snö: En renskötare berättar*. Stockholm: Ordfront.
- Sjöberg, Fredrik, 2001. "Mångfaldens analfabeter", i *Sveriges Natur*, 6.
- Thoreau, Henry David, 1854/1995. *Walden; or Life in the Woods*. New York: Dover Publications.
- Wessén, Elias, 1960. *Våra ord: Deras uttal och ursprung: Kortfattad etymologisk ordbok*. Stockholm: Norstedt.
- Witkowski, Stanley R. & Brown, Cecil H., 1978. "Lexical universals", i *Annual Review of Anthropology*, 7, 427–451.
- Witkowski, Stanley R.; Brown, Cecil H. & Chase, K. Paul, 1981. "Where do tree terms come from?", i *Man*, 16:1, 1–14.

SUMMARY

Ecological Literacy and the Abstraction of Nature Relations in the Anthropocene (Ekologisk läskunnighet och naturrelationens abstraktion i en urbaniserad tid)

For the longer part of humanity's history, knowledge about nature has been sensual, physical and concrete. Language has reflected a refined and direct relation to living surroundings. With the emergence of modernity, and urbanisation, a more abstract and general relation to nature was introduced. As common schooling started in Sweden, in the 1840s, this more abstract relation to nature was introduced to, and taught to children. Even pedagogy went "indoors", focusing on naming things from a scientific point of view. This abstraction, though, still provided children with some kind of language to denote species and specifics in nature. With the introduction of reform pedagogy, in the 1970s and 80s, by-heart-know-

ledge was no longer prioritised. Today, we face an increasing ecological illiteracy among children and youngsters. The illiteracy is verbal, i.e. children do not know names for things they see in nature, but also physical. Many children are reported not to be able to function physically in an outdoors environment. The author asks what consequences this development has in the long run. Is a total abstraction from nature, a complete urbanisation, the

consequence of living in the *Antropocene*? And what does it do to our existence?

Keywords: ecological literacy, linguistic abstraction, nature pedagogy, sustainability.

Ebba Lisberg Jensen is an Associate Professor of Human Ecology at the Department for Urban Studies, Malmö University, Malmö, Sweden.

Gröna män?

Konceptualisering av industrimodern, ekomodern och ekologisk maskulinitet

MARTIN HULTMAN är lektor vid TEMA Teknik och social förändring, Linköpings universitet. Han bedriver tvärvetenskaplig forskning om energi-, klimat- och miljöfrågor, vilket har resulterat i ett flertal publikationer, däribland *Discourses of Global Climate Change: Apocalyptic Framing and Political Antagonisms* (2014; tills. med Jonas Anshelm) och *Den inställda omställningen: Svensk energi- och miljöpolitik i möjligheternas tid 1980–1991* (2015). Hultman är initiativtagare till två forskningsnätverk, *Swedish Mineral Technology Network* och *Environmental Posthumanities*, som båda finansieras av RJ.

Foto: Elin Hultman.

en bild som kvantitativ genusforskning ger är att män som grupp utövar en betydligt större negativ miljöpåverkan än vad kvinnor som grupp gör. Vita, medelålders och rika medelklassmän är särskilt skyldiga: de reser mest, äter mycket kött och spenderar sina liv i olika energislukande byggnader (Hanson 2010). Samtidigt är det samma kategori av människor som leder klimatförhandlingar, agerar toppchefer i globala resursslukande företag och sitter på makten att formulera lösningar på miljöproblemen. En sådan till synes paradoxal situation borde ge upphov till ifrågasättande och granskas mer noga. Annan genusforskning visar på det problematiska med att enbart utgå från kön som förklarande variabel när det gäller studiet av mäns negativa miljöpåverkan. Istället efterfrågas ett intersektionellt förhållningssätt, som tar hänsyn till levda erfarenheter och att människor är flerdimensionella (Kajiser & Kronsell 2014).

Den här artikeln tar ovanstående i beaktande samt utgår från genusforskning som argumenterat för att det är viktigt att undersöka konfigurationer utanför den normativa och binära genusordningen. Med maskuliniteter menas här något alltid-i-görande som utgör delar av materiellt-semiotiska diskurser (Hearn et al. 2012; Christensen & Jensen 2014). Syftet är att utifrån empirisk analys och tidigare forskning konceptualisera skilda maskuliniteter i BNP-rika, naturresursslukande länder med höga utsläpp per person. Begreppet konfigurationer är inspirerat av Donna Haraways författarskap och innebär ett subjektskap som är materiellt-semiotiskt, förändringsbart, icke-statiskt över tid men samtidigt möjligt

att tillfälligt undersöka (1992). Utifrån författarens empiriska forskning om klimat, energi, miljö och ekoprenörskap i Sverige, USA och Nya Zeeland kommer läsaren att möta konfigurationerna *industrimodern*, *ekomodern* respektive *ekologisk maskulinitet*. Ambitionen är att göra vad grön humaniora kanske är som allra bäst på, nämligen att kreativt ställa nya frågor till den pågående samhälleliga diskussionen om problem och lösningar rörande utmanande miljöfrågor (Rose et al. 2012; Hutchings 2014).

GENUS OCH MILJÖ

Genusstudier har kommit att spela en allt viktigare roll inom miljöområdet. Från 1960-talet och framåt har forskning visat på kvinnors och mäns olika roller, arbeten och status i deras relationer till natur och miljö (Buckingham 2015). Genus som analytisk inspirationskälla har också öppnat upp möjligheten för tvärvetenskapliga miljöstudier (Hultman & Kall 2016). Den här forskningen har bidragit till att flytta mannen som självklar norm åt sidan (Arora-Jonsson 2014).

Några viktiga traditioner är ekofeminism, som har en lång historia av att frilägga olika former av miljöorättvisor som är kopplade till genusaspekter (t.ex. Shiva 2006), och feministisk politisk ekologi, som bidragit till att synliggöra de strukturer som skapar och återskapar kvinnors underordning tillsammans med miljöfrågor (t.ex. Arora-Jonsson 2014). Sedan snart trettio år tillbaka har också feministisk teknovetenskap gjort viktiga insatser för att studera hur teknik och genus hänger samman (t.ex. Haraway 1988). Översikter inom området pekar på att genusforskning inom miljöområdet fortfa-

rande har en stor outnyttjad potential (MacGregor 2009).

En av möjligheterna för en vidare utveckling är att ställa frågor om hur olika maskuliniteter förstärker och påverkar miljöfrågor. Det är ett område som är i behov av både empirisk forskning och teoretiserande (Connell & Pearse 2014; Buckingham 2015).

ATT SYNLI GGÖRA MASKULINITETER

Även om analyser av maskuliniteter inom miljöområdet i stort sett är frånvarande i dagens forskning så finns en begränsad tradition att bygga vidare på. Förlagan till den kategori som jag kallar för industrimodern maskulinitet behandlades redan i miljöhistorikern Carolyn Merchants bok *Death of Nature* (1980). Nämnas bör också att en av de allra första maskulinitetsstudierna analyserade just miljö och maskulinitet (inom sociala rörelser). Det var i denna studie, av sociologen Raewyn Connell (1990), som begreppet ”hegemonisk maskulinitet” först formulerades. Connell diskuterade hur vissa kraftfulla idéer och metoder inom exempelvis det miljöpolitiska området kvarstod som dominanta eftersom de var anslutna till hegemonisk maskulinitet. Konceptet hegemonisk maskulinitet har sedan dess spelat en mycket central roll inom maskulinitetsstudierna (Messerschmidt 2012).

Några av de få som på senare tid försökt sätta ljus på maskuliniteter och miljö är bidragsgivarna i den ekokritiska antologin *Eco-man* (Allister 2004), som har ambitionen att visa den sociala konstruktionen av miljö i förhållande till maskulinitet. Boken är en lovande ekokritisk läsning men stannar vid mer eller mindre romantiserande litteraturskildringar. Det

finns därtill några historiska studier som gjorts om hegemonisk maskulinitet och miljö, till exempel rörande kolonisering i Indien (Sramek 2006) och miljörelsen på 1960-talet (Hazlett 2004). En opublicerad doktorsavhandling från Australien, skriven av Paul Pulé, är också värd att nämnas. Pulé är den förste som på ett genomgripande vis försöker teoretisera "ecological masculinism" med hjälp av en miljöfilosofisk analys av möjligheterna och bristerna i ekofeminism och djupekologi (2013).

Sammanfattningsvis finns förhållandevis få studier som har försökt förstå maskuliniteter i samband med energi-, klimat- och miljöfrågor, vilket också har påpekats av Connell och Rebecca Pearse respektive Susan Buckingham i deras översiktsverk *Gender: In World Perspective* (2014) och *Gender and the Environment* (2015) (Se även Pulé 2013; Dymén, Andersson & Langlais 2013; Hultman, 2013; och Gaard 2014 för liknande konstateranden inom skilda forskningsdiscipliner).

Mot denna bakgrund har ledande maskulinitets- och genusforskare lyft fram "miljömaskuliniteter" som ett mer eller mindre utforskat område som – om det sker ett samarbete mellan genusvetenskaplig, kulturvetenskaplig och miljöhumanistisk kompetens – kan ge nya svar på svåra frågor. Kanske finns det idag en möjlighet att skapa en livaktig forskning om miljömaskuliniteter i och med etableringen av fältet grön humaniora? Det finns generellt en stor förväntan om att grön humaniora ska kunna fungera som en katalysator som får forskare från olika bakgrunder att mötas för interdisciplinära, eller till och med (o)disciplinerade, studier (Rose et al. 2012). Mitt förslag är att undersöka olika, alltid pågående, konstruktioner av maskuliniteter som delar av

materiellt-semiotiska diskurser, som kroppsligar natur, ting, makt och mening.

KONCEPTUALISERING BYGGD PÅ FALLSTUDIER

Konceptualiseringen i denna artikel bygger på ett drygt decenniums forskning om klimatdebatt, energipolitik, miljöhistoria och ekoprenörskap som publicerats i bland annat tre böcker. För det första bygger artikeln på en omfattande studie av klimatfrågan 2006–2009, där en läsning av över 3500 debattinlägg från olika aktörer gjordes (Anshelm & Hultman 2014a). Med analysen av klimatdebatten tydliggörs framför allt "industrimodern maskulinitet". För det andra bygger den på två studier av den svenska energi- och miljöpolitiken 1978–2005, där tekniken bränsleceller följdes i dess olika aktör-nätverk genom över 2000 tidningstexter, ett flertal statliga utredningar, fältarbeten och arkivstudier (Hultman 2010; Hultman 2015). Resultaten från dessa två studier används framför allt när jag diskuterar "ekomodern maskulinitet". Slutligen har jag använt mig av pågående forskning om ekologiskt hållbart företagande. Denna fallstudie bygger på fältarbete och över fyrtio intervjuer i Nya Zeeland och Sverige (Hultman, 2011; Hultman opubl.). Konceptualiseringen "ekologisk maskulinitet" beskrivs främst med exempel från den studien.

Med utgångspunkt i ovanstående nutidshistoriska och samtida fallstudier är min hållning att framväxten av dessa maskuliniteter måste förstås i ett brett politiskt sammanhang. Energi- och miljöpolitik i rika industrimoderna samhällen kännetecknades under de senaste hundra

åren av en dominerande industrimodern diskurs. En sådan diskurs har varit del i utbyggnaden av elektrisk energiteknik i form av vattenkraft och kärnkraft men också i ett alltmer storskaligt jordbruk, skogsbruk och i en växande gruvindustri (McNeil 2003). I detta industrimoderna samhälle har vissa former av maskuliniteter efterfrågats mer än andra. Den industrimoderna maskuliniteten var en viktig faktor för energi- och miljöpolitiken i industrisamhället och det var en maskulinitet som män inom miljörörelsen behövde utmana på 1980-talet när de försökte skapa en annan värld (Connell 1990). Vad jag benämner som industrimodern maskulinitet har i tidigare forskning också beskrivits i termer av "familjeförsörjarmaskulinitet" och "hypermaskulinitet" (t.ex. Holt & Thompson 2004). Dessa ord fyller en viktig funktion, men jag föreslår industrimodern maskulinitet på grund av dess tydliga koppling till den dominerande diskursen om hur miljöfrågor hanterades fram till 1990-talets början. Termen har också en bredare anslutning till samhället och pekar inte bara ut en viss specifik roll för män.

Den ekologiska diskursen formulerades i början av 1970-talet som en kritik av det industrimoderna samhället. En form av ekologisk maskulinitet skapades då samtidigt inom miljörörelsen som ett tydligt alternativ till den dominerande industrimoderna maskuliniteten (Connell 1990). Båda förpassades dock till periferin i början av 1990-talet av en ekomodern diskurs, i form av ekologisk modernisering, vilken marginaliserade konfliktdimensionen och förordade emissionslösningar på bekostnad av systemförändringar (Adler, 2014; Hultman 2010). Med den ekomoderna diskursen följde också en annan miljömaskulinitet. Det blev en

ekomodern maskulinitet, som erkände utmaningarna inom miljöområdet men samtidigt satsade på storskaliga och/eller "end-of-pipe"-lösningar, som nu kom att dominera (Hultman, 2013). Hur ser då dessa tre konfigurationer ut lite mer konkret?

INDUSTRIMODERN MASKULINITET

Det första exemplet på maskulinitet inom området miljö som jag ska diskutera är industrimodern maskulinitet. Det är en konfiguration som betraktar naturen som död och samtidigt skrämmande, män(niskan) som härskaren och storskalig teknik som metod för att skapa välstånd för alla människor. Industrimodern maskulinitet innehåller idéer från ingenjörsvetenskap och nationalekonomi, discipliner som gynnar storskalig och centraliserad energiteknik som till exempel vattenkraft, kärnkraft och de flesta typer av bränsletekniker som bränner kol, gas och olja. Den viktigaste idén är att naturen är separerad från kulturen och att naturen värdesätts som en resurs för mänsklig extraktion.

Som framgår av Merchants studier har industrimodern maskulinitet haft ett starkt fotfäste i det industrimoderna samhället. Merchant frilade i sin historiska undersökning en viktig förändring som går från organiska metaforer om naturen, som var dominerande fram till 1600-talet i Europa, till mekaniska metaforer. Skiftet av metaforer hör samman med en förändring i värderingar och praktik i förhållande till naturen och sammanföll med uppkomsten av operatörer som i industriell skala använde naturen som en resurs i exempelvis gruv-, energi- och skogssektorn (Merchant 1980). Merchant

påvisade också att representanter för västerländsk industrimodern maskulinitet har anklagat andra för religiositet samtidigt som de nyttjat starka religiösa bilder som grund för uppförandet av industrisamhället (Gold & Revill 2004).

Så småningom kom naturen att betraktas som död och möjlig att använda sig av när ett mänskligt konstruerat paradiskulle skapas på jorden. I debatten om kärnkraften beskrevs till exempel den kommande atomäldern som en Edens lustgård. Sveriges första reaktor hette Adam och den andra Eva; ingenjörer skildrade det officiellt som en berättelse om gudomligt skapande där Eva utformades från revben av Adam (Anshelm 2010). Sambandet mellan kristen tro och industrimodern maskulin kontroll av naturen går ännu längre tillbaka, flera hundra år. Denna rationalitet och herravälde över naturen parat med vurmen för ekonomisk tillväxt har varit del i hegemonisk maskulinitet under hela den industrimoderna perioden (Merchant 1996).

Aktörer i denna industrimoderna diskurs sade sig kunna ta hand om sina egna miljöproblem. Bland eliterna fanns en nästan fullständig dominans för tron på att ekonomisk tillväxt och en rationalisering av produktionen kunde uppfylla både energi- och miljöpolitiska krav (Anshelm 2010). När industrierna skapade föroreningar var lösningen först att bygga högre skorstenar (McNeil 2003).

EXEMPEL: KLIMATSKOPTIKER

Den industrimoderna maskuliniteten är idag synlig i den svenska klimatdebatten i form av klimatskepticism (Anshelm & Hultman 2014a). För klimatskeptiker är det utmanande att ens tala om en sårbar

planet som omvandlas av antropogena utsläpp. De hanterar frågan genom förnekande eller stark skepsis eftersom deras ontologi gällande världen är att den är död och främst är till för människor att erövra och extrahera resurser från (Anshelm & Hultman 2014b).

Klimatskepticism är i grunden ett projekt av ett antal inflytelserika män. I forskning baserad på Gallupundersökningar i USA har McCright och Dunlap (2011) funnit ett samband mellan självrapporterad förståelse av den globala uppvärmningen, klimatförändringar och förnekelse bland vita män med konservativa värderingar. Detta tyder på att klimatskepticism är en form av identitetsskapande praktik, som hänger nära samman med konservativa värderingar och industrimodern maskulinitet. Även i Sverige är sådan skepsis artikulerad nästan uteslutande av män och konservativa tankesmedjor. Dessa män har framgångsrika karriärer inom akademi eller privat industri, en stark tro på marknadssamhället och en stor misstro mot statlig reglering (Anshelm & Hultman 2014b).

I Sverige har klimatskeptikerna kopplingar till sammanslutningar där representanter för företag samt naturvetenskaplig och teknisk forskning möts. Ett tydligt exempel är Per-Olof Eriksson, tidigare styrelseledamot i Volvo och vd för Sandvik, som skrev en artikel i affärstidningen *Dagens Industri* och förklarade sina tvivel om att koldioxidutsläppen påverkar klimatet. Han hävdade istället att jordens medeltemperatur har stigit på grund av naturliga variationer (Eriksson 2008). Senare utropade sig tjugo svenska professorer, alla män, som klimatskeptiker samt bildade organisationen "Stockholmsinitiativet" (Einarsson et al. 2008). De senaste åren har även Sverigedemokraterna anta-

git en klimatskeptisk linje, också det tydligt kopplat till en industrimodern maskulinitet (Hultman & Kall 2014; Norocel 2013).

Klimatskeptikerna, eller klimatvetenskapsförnekarna som McCright och Dunlap benämner dem, uppvisar en tilltro till positivistisk vetenskap i allmänhet men inte när det gäller klimatvetenskap, som de menar styrs av en politisk vilja att förändra samhället. Skeptikerna kommunicerar ofta med religiösa metaforer då de anklagar klimatforskare och politiker för att vara miljöterrorister som drivs av religiös iver att förstöra civilisationen (Dunlap & McCright 2010). Det är lätt för skeptikerna att återanvända dessa metaforer, eftersom religiös retorik har en lång tradition bland till exempel ingenjörer, vilket varit ett överväldigande manligt fält (Anshelm, 2010). Klimatskeptikerna tror att endast genom fortsatt modernisering och ekonomisk tillväxt genom industrialisering – vad dessa män har gjort under hela sina liv – kan världens problem lösas. Det är där klimatskeptiker använder patriarkala argument och säger sig försvara välfärden för kommande generationer, fattiga människor och utrotningshotade arter. De, som gjort industrialiseringen möjlig, hävdar att de är de enda som på motsvarande vis kan lösa dagens globala problem (Anshelm & Hultman 2014b).

EKOMODERN MASKULINITET

Den andra formen av maskulinitet som jag föreslår spelar en central roll inom miljöområdet är ekomodern maskulinitet. Utifrån egen empirisk forskning samt tidigare forskning om ekologisk modernisering hävdar jag att denna idag är den dominerande konfigurationen av masku-

linitet runt om i BNP-rika, naturresurslukande länder med höga koldioxidutsläpp per person (Anshelm & Hultman 2014a; Hultman 2013). Ekomodern maskulinitet är en del av ekologisk modernisering och ett erkännande av miljöfrågorna som en integrerad del av politiken. Konfigurationen kan definieras som en asymmetrisk kombination av beslutsamhet och hårdhet från industriell modernitet med inslag av medkänsla och även ett accepterande av att miljön är sårbar. Slutresultatet är ett konserverande av det dominerande samhällssystemet.

Uppkomsten av den ekomoderna diskursen innebar att den ekonomiska tillväxten sades vara tvungen att ligga till grund för en omställning av energi- och miljöpolitiken mot en hållbar framtid (Adler et al. 2014). Beskrivningarna av miljöproblemen förändrades från att vara hot mot civilisationen – som krävde radikala förändringar av hela system – till att kännetecknas som något som är mestadels under kontroll och snart löst. Detta illustreras tydligt i de två vitt skilda verklighetsbeskrivningarna från samma svenska Energi- och miljödepartement 1988 respektive 1991. Från samma departement kunde det 1988 heta att mänskligheten stod inför livsavgörande beslut, medan det tre år senare skrevs att de flesta av de miljöproblem som började bearbetas för 20–25 år sedan var på väg att lösas (Hultman 2015). Det hävdades med en dominerande röst från och med 1991 att det inte fanns någon motsättning mellan ekonomisk tillväxt, storskalig teknik och miljö (Adler et al. 2014). Konservativa politiker och branschaktörer drev på denna diskurs, som banade väg för marknadslösningar och en övertygelse om att konkurrens skulle skapa gröna jobb (Hultman 2010).

Utifrån mina fallstudier argumenterar jag för att det i början av 1990-talet skedde en relaterad förändring i hegemonisk maskulinitet från industrimodern till ekomodern inom energi-, klimat- och miljöområdet där seghet, beslutsamhet och hårdhet blandas med inslag av medkänsla och omsorg. Den ekomodern maskulina konfigurationen uppvisar ansvar för miljön men säger sig samtidigt främja ekonomisk tillväxt och teknisk expansion. Från och med 1991 uppfördes ett fördjupat erkännande av miljöproblemen, särskilt klimatförändringarna, samtidigt som denna maskulinitet understödde politik och teknik som konserverar strukturerna i det klimatförstörande systemet (Hultman 2013). Ett exempel på ovanstående är Arnold Schwarzenegger.

EXEMPEL: ARNOLD SCHWARZENEGGER SOM MILJÖHJÄLTE

Arnold Schwarzenegger lovade i sin kampanj för guvernörsposten 2003 att säga "hasta la vista" till alla Kaliforniens problem. Inom energi- och miljöområdet hade Schwarzenegger svårigheter med sin image eftersom hans industrimoderna maskulinitet inte helt enkelt gick att kombinera med den miljöpolitik som hans väljare i Kalifornien förväntade sig. Han hade varit starkt engagerad i Enron och var även initiativtagare till den energislukande före detta militärbilen Hummer SUV, som symboliserade våldsamt och ignorans för gränser. Den här bilden var ett problem för Schwarzenegger och lösningen han hittade var att bygga in bränsleceller i Hummer och tanka den med vätgas. I sina politiska föreställningar som guvernör kunde Schwarzenegger dra nytta av de höga förväntningar som fanns

på bränsleceller och vätgas som ren teknik. Med sin vätgasdrivna SUV kunde Schwarzenegger beskriva sig själv som ekomodern. Hans energislukande Hummer var inte längre ett problem när bränslet bestod av väte och avgaserna från bilen bara innehöll vatten (Hultman 2013).

Exemplet Schwarzenegger illustrerar vad miljösociologer har beskrivit som den stora diskrepansen mellan den ekomoderna diskursens löften och utfall (York et al. 2010). De forskare som testat hypotesen har visat att det skedde en svag relativ frikoppling av BNP och koldioxidutsläpp i de rika utvecklade ekonomierna mellan 1985 och 2006. Studeras denna frikoppling närmare visar det sig att utsläppen inte alls har minskat, utan snarare flyttats till andra platser, framför allt till Kina (Jørgensen & Clark 2012). Denna diskrepans är tydlig även i Sverige och synlig i diskussionen om huruvida svenskarnas flygresor och inköp av konsumtionsvaror ska räknas in i nationens koldioxidbudget samt de missade miljömålen (Hysing 2014). Vidare hamnar fokus i den ekomoderna diskursen främst på utsläppen, inte på de resurser som krävs för att producera bränslet. Detta är uppenbart när det gäller bilden av framtidens bilar som till exempel de med bränsleceller och vätgas.

Argumenten för en bränslecellsteknik som tar bort utsläppen från avgasröret legitimerar fortsatt försäljning av och utbyggnad av vägar till personbilar och konserverande av energisystemet, medan visioner om till exempel alternativa transportsystem negligeras. I fallet med Schwarzenegger och Kalifornien blir det tydligt hur systemgränserna dras på det vis som tjänar den ekomoderna maskuliniteten bäst då vätgasen skulle produceras från fossilgas eller från kol, något som en-

bart flyttar utsläppen från avgasröret till kraftverket (Hultman 2010).

EKOLOGISK MASKULINITET

Ovan har vi tittat på industrimodern maskulinitet med dess linjära utvinningslogik och sedan på ekomodern maskulinitet och dess grönmalning. Hur skulle en form av maskulinitet i kontrast till dessa se ut? Den tredje konfiguration jag vill diskutera är ekologisk maskulinitet, som redan på 1970-talet uppfördes i motsättning till industrimodern maskulinitet. Denna skapas i samband med en ekologisk diskurs som förordar lokalt levande samhällen, ekonomier som gynnar sociala relationer, användning av småskalig teknik och förnybar energi, decentralisering av maktstrukturer samt ett liv med naturen som del av vardagen.

I slutet av 1970-talet ifrågasatte ett antal rörelseintellektuella tillsammans med en marknadskritisk miljörelse den ekonomiska tillväxten som ett mått på välbefinnande och kärnkraft som ett universalmedel för att ta hand om miljöproblem. En vision om ett annat samhälle formulerades och praktiserades även i till exempel eko-byar. Dessa visioner diskuterades än mer intensivt i början av 1980-talet. Den kraft som bars fram i den ekologiska diskursen var uppenbar i den allmänna opinionen; den var synlig i framgångarna för Miljöpartiet, i en omfattande miljödebatt i massmedia, i nya regelverk och i småskaliga projekt för förnybar energi (Hultman 2015). Under denna period tog också en förändrad form av maskulinitet form, innehållande mer omtänksamhet, ödmjukhet och vårdande aspekter, som befann sig i linje med en ekologisk diskurs. Denna ekologiska maskulinitet ifrågasatte rådande hegemoni och skapades bland

annat inom miljörelsen (Connell 1990). Idag är den ekologiska maskuliniteten fusionerad med idéer från ekofeminism, djupekologi och urfolkskunskap (Pulé 2013).

EXEMPEL: EKOPRENÖRER SOM OMSTÄLLNINGSGENTER

I min forskning om ekoprenörer som har en relationell helhetssyn på naturkulturer och i sitt entreprenörskap vill vara del av en omvandling till ett hållbart samhälle, har jag intervjuat personer som antar en ekologisk maskulinitet (Hultman 2011; Hultman opubl.). Genom sina praktiska exempel fungerar de som viktiga omställningsagenter. En ekologisk maskulinitet kännetecknas av gröna värden samt en vilja att vara en del av en omställning till goda samhällen inom planetens gränser. För dessa personer definieras framgång inte av förmågan att växa sig större och större när det gäller anställda, kassaflöde eller intäkter utan av möjligheten att överleva och samtidigt bidra till förbättringar för vår gemensamma miljö. Konfigurationen ekologisk maskulinitet är uppfylld av värderingar som ser naturkulturer och tar miljöfrågorna vi alla står inför på största allvar.

Ett exempel är Pete Russell som bor i en ekoby på Waiheke Island, Nya Zeeland, och driver ett distributionsnät för ekologiskt hemodlade livsmedel som kallas Oooby. Han skapar möjligheter för att lokalisera ekonomin, vilket förkortar leveranskedjan av mat. I intervjun beskrev han sig som en alternativ personlighet som uppfattade skolan som en industriell process, vars syfte var att forma människor att passa in i det industrimoderna systemet. Hans mamma inspirerade honom tidigt då hon skapade ett lokalekonomiskt

system som fungerade utan pengar. ”Min mamma har alltid varit en jordnära person”, som han uttryckte det.

Under några år var Russel en vanlig företagare som levde destruktivt på de gemensamma resurserna. Han såg då inifrån ett bageribolag hur ”närsynt det globaliserade matsystemet är”. Det som öppnade ögonen på honom var när han blev förälder och flyttade till Waiheke Island, där han hade några långa samtal med ”äldre kloka män”. Då såg han den större bilden av hur han var ihopkopplad med världen. Han insåg att han var en del av något som han aldrig skulle ansluta sig till om han vetat om det; istället menar han att ”som människor måste vi uppfylla en känsla av plats, bli bekant med ett utrymme och låta relationer utvecklas långsamt”. Han uttryckte det så, att en lösryckt livsstil, att flytta från en plats till en annan, aldrig kan få relationer att frodas. Pete menar att ”verklig känsla av tillfredsställelse handlar om att ha en betydelsefull roll att spela med en grupp människor, i en gemenskap av människor som verkligen betyder något”. I sitt vardagliga liv vill han inte bara bidra till sådant utan vara den förändring han talar om.

MILJÖMASKULINITETER SOM FORSKNINGSOMRÅDE FÖR GRÖN HUMANIORA

Mot bakgrund av över ett decennium av egen empirisk forskning och med inspiration från feministisk teknovetenskap, posthumaniora, ekofeminism och maskulinitetsstudier har jag i den här artikeln föreslagit nya möjligheter för att analysera förhållandet mellan miljö och maskulinitet. Artikeln är ett svar på en internationell efterfrågan på empiriskt baserad teo-

retisering inom området. Den tidigare bristen på forskning är lite märklig, inte minst eftersom män har dominerat energi- och miljöpolitiken kraftigt under hela efterkrigstiden. Kanske kom Merchants tidiga analys att tas för given inom genusvetenskapen, medan den marginaliserades inom den miljöhistoriska forskningen? Därigenom har män möjligtvis kommit att uppfattats som biologiskt mer eller mindre givna industrimoderna, istället för att granskas på ett mer differentierat vis. En annan tänkbar förklaring till att miljömaskuliniteter tidigare inte utforskats är att det varit svårt att få forskningsmedel för genus- och miljöstudier, kanske på grund av att många forskare inom miljöområdet är män som är ovilliga att reflektera över sin egen praktik.

Mitt förslag är att det finns fler än en maskulinitet inom miljöområdet, men färre än hur många som helst. Den här artikeln har skisserat en empiriskt baserad konceptualisering och utarbetat tre konfigurationer av maskulinitet som kan användas för historiska och samtida fallstudier inom energi-, klimat- och miljöområdet.

Den industrimoderna maskuliniteten proklamerar naturen som död och män(niskan) som utvald att dominera. Med storskalig teknik som metod ska välstånd skapas för mänskligheten. Den kommer idag till uttryck bland annat inom klimatdebatten som en förnekelse av klimatvetenskapliga resultat. Den ekomoderna konfigurationen har tagit till sig allvaret i utmaningarna för vår gemensamma miljö men föreslår endast små förändringar som inte utmanar samhällets sätt att fungera. En närmare analys visar att den fungerar närmast som en grönfärgad täckmantel för samma industrimoderna diskurs som en gång skapade problemen. Medan den

industrimoderna maskuliniteten skildrar naturen som död eller helt igenom skrämmande, framställer den ekomoderna maskuliniteten naturen som levande och i behov av vård, framför allt av marknaden. I båda fallen blir Naturen något ”där ute” som är möjligt att dominera och hantera med redan förhärskande teknik.

Ekologisk maskulinitet är en tredje konfiguration. En sådan har praktiserats genom historien som en möjlighet att nå hållbar tillblivelse med naturen i och runt oss. Jag föreslår att en ekologisk maskulinitet skulle kunna ingå i en process att omskapa samhället och underlätta omställningen till ett liv inom de planetära gränserna. Konkret så handlar det om lokalisering av ekonomier, användning av småskalig teknik, skapande av förnybar energi, decentraliserade maktstrukturer, ekologisk odling samt att lämna de fossila energiresurserna i marken. Ekoprenörer har jag funnit vara exempel på det.

En grön humaniora är i hela sin karaktär multidisciplinär, tvärvetenskaplig eller till och med (o)disciplinerad. Det är i alla dessa intersektioner mellan skilda kunskapsbakgrunder som nya fält kan formuleras och utforskas. Studier av olika miljömaskuliniteter skulle kunna vara ett sätt att hitta nya vinklar och vrår som inte studerats så mycket tidigare; att kreativt ställa provokativa frågor till en ständigt pågående diskussion om utmaningar och lösningar inom den tidsepok där människor i olika utsträckning är med och geologiskt omformar vår planet (Rose et al. 2012). Med miljömaskuliniteter kan granskande analyser utföras av de dominerande konfigurationerna såväl som mer utforskande och kreativa studier görs av de maskuliniteter som bidrar till livsformer som håller sig inom de planetära gränserna.

REFERENSER

- Adler, Frank, 2014. *Ökologische Modernisierung: Zur Geschichte und Gegenwart eines Konzepts in Umweltpolitik und Sozialwissenschaften*. Frankfurt: Campus Verlag.
- Allister, Mark (ed.), 2004. *Eco-man: New Perspectives on Masculinity and Nature*. Charlottesville: University Virginia Press.
- Anshelm, Jonas, 2010. "Among demons and wizards: The nuclear energy discourse in Sweden and the re-enchantment of the world", i *Bulletin of Science, Technology & Society*, 30:1, 43–53.
- Anshelm, Jonas & Hultman, Martin, 2014a. *Discourses of Global Climate Change*, London: Routledge.
- Anshelm, Jonas & Hultman, Martin, 2014b. "A green fatwā? Climate change as a threat to the masculinity of industrial modernity", i *NORMA: International Journal for Masculinity Studies*, 2, 84–96.
- Arora-Jonsson, Seema, 2014. "Forty years of gender research and environmental policy: Where do we stand?", i *Women's Studies International Forum*, 47, 295–308.
- Buckingham, Susan (ed.), 2015. *Gender and the Environment*. London: Routledge.
- Christensen, Ann-Dorte & Jensen, Sune, 2014. "Combining hegemonic masculinity and intersectionality", i *NORMA: International Journal for Masculinity Studies*, 9:1, 60–75.
- Connell, Raewyn W. & Pearse, Rebecca, 2014. *Gender: In World Perspective*, 3rd ed. Oxford: Polity Press.
- Connell, Robert W., 1990. "A whole new world: Remaking masculinity in the context of the environmental movement", i *Gender & Society*, 4, 452–478.
- Dunlap, Riley & McCright, Aron, 2010. "Climate change denial: Sources, actors and strategies", i Lever-Tracy, Constance (ed.), *Routledge Handbook of Climate Change and Society*. London: Routledge, 240–259.
- Dymén, Christian; Andersson, Måns & Langlais, Richard, 2013. "Gendered dimensions of climate change response in Swedish municipalities", i *Local Environment*, 18:9, 1066–1078.
- Einarsson, Göran et al., 2008. "20 toppforskare i unikt uppdrag: Koldioxiden påverkar inte klimatet", i *Newsmill*, 17 december 2008.
- Eriksson, Per-Olof, 2008. "Jorden går inte under

- av utsläpp och uppvärmning”, i *Dagens Industri*, 4 juni 2008.
- Gaard, Greta, 2014. “Towards new ecomasculinities, ecogenders, and ecosexualities”, i Adams, Carol J. & Gruen, Lori (eds.), i *Ecofeminism: Feminist Intersections with Other Animals and the Earth*. New York: Bloomsbury Publishing.
- Gold, John R., & Revill, George, 2004. *Representing the Environment*. London: Routledge.
- Hanson, Susan, 2010. “Gender and mobility: New approaches for informing sustainability”, i *Gender, Place and Culture*, 17:1, 5–23.
- Haraway, Donna, 1988. “Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective”, i *Feminist Studies*, 3, 575–599.
- Haraway, Donna, 1992. “The promises of monsters: A regenerative politics for inappropriate/d Others”, i Grossberg, Lawrence et al. (eds.), *Cultural Studies*. New York: Routledge.
- Hazlett, Maril, 2004. “Woman vs. man vs. bugs: Gender and popular ecology in early reactions to silent spring”, i *Environmental History*, 9, 701–729.
- Hearn, Jeff; Hopcraft, David & Morgan, John (eds.), 2014. *Men, Masculinities and Social Theory*. London: Routledge.
- Holt, Douglas B., & Thompson, Craig J., 2004. “Man-of-action heroes: The pursuit of heroic masculinity in everyday consumption”, i *Journal of Consumer Research*, 31:2, 425–440.
- Hultman, Martin, 2010. *Full gas mot en (o)hållbar framtid: Förväntningar på bränsleceller och vätgas i relation till svensk energi- och miljöpolitik 1978–2005*. Linköping: Linköpings universitet.
- Hultman, Martin, 2011. “Ecopreneurship and small scale energy technology: Towards a new understanding of sustainable innovation processes”, i de Bruin, A. & Stangl, L. (eds.), *Proceedings of the Massey University Social Innovation and Entrepreneurship Conference: Extending Theory, Integrating Practice*. <http://sierc.massey.ac.nz/conference/proceedings/>.
- Hultman, Martin, 2013. “The making of an environmental hero: A history of ecomodern masculinity, fuel cells and Arnold Schwarzenegger”, i *Environmental Humanities*, 2, 83–103.
- Hultman, Martin, 2015. *Den inställda omställningen: Svensk energi- och miljöpolitik i möjligheternas tid 1980–1991*. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Hultman, Martin, (opubl.). “Towards flourishing societies below 1.5 degrees: Ecopreneurship as transformative enactment within planetary boundaries.”
- Hultman, Martin & Kall, Ann-Sofie, 2014. ”Klimatskepticismen frodas på högerkanten”, i *Sydsvenska Dagbladet*, 8 september 2014.
- Hultman, Martin & Kall, Ann-Sofie, 2016. ”Genus och miljö: En fruktbar symbios”, i Hultman, Martin & Kall, Ann-Sofie (red.), *Tidskrift för Genusvetenskap*, Specialnummer om genus och miljö, 1–2.
- Hutchings, Ritch, 2014. “Understanding of, and vision for, the environmental humanities”, i *Environmental Humanities*, 4, 213–220.
- Hysing, Erik, 2014. “A green star fading? A critical assessment of Swedish environmental policy change”, i *Environmental Policy and Governance*, 24:4, 262–274.
- Jorgenson, Andrew K. & Clark, Brett, 2012. “Are the economy and the environment decoupling? A comparative international study, 1960–2005”, i *American Journal of Sociology*, 118:1, 1–44.
- Kajiser, Anna & Kronsell, Annica, 2013. “Climate change through the lens of intersectionality”, i *Environmental Politics*, 23:3, 417–433.
- MacGregor, Sherilyn, 2009. “A stranger silence still: The need for feminist social research on climate change”, i *Sociological Review*, 57, 124–140.
- McCright, Aron & Dunlap, Riley, 2011. “Cool dudes: The denial of climate change among conservative white males in the United States”, i *Global Environmental Change*, 21:4, 1163–1172.
- McNeil, John, 2003. *Någonting är nytt under solen: Nittonhundratalets miljöhistoria*. Stockholm: SNS förlag.
- Merchant, Carolyn, 1980. *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. San Francisco: Harper & Row.
- Merchant, Carolyn, 1996. *Earthcare: Women and the Environment*. New York: Routledge.
- Messerschmidt, James. W., 2012. “Engendering gendered knowledge: Assessing the academic appropriation of hegemonic masculinity”, i *Men and Masculinities*, 15:1, 56–76.
- Norocel, Ov Cristian, 2013. ”Konstruktionen av högerradikala populistiska maskuliniteter i Sverige: En feministisk analys”, i *Det vita fältet II. Samtida forskning om högerextremism*, specialnummer av *Arkiv: Tidskrift för samhällsanalys*, 2, 45–67.
- Pulé, Paul, 2013. *A Declaration of Caring: Towards*

- Ecological Masculinism*. PhD thesis, Murdoch University.
- Rose, Deborah Bird et al., 2012. "Thinking through the environment: Unsettling the humanities", i *Environmental Humanities*, 1:1, 1–5.
- Shiva, Vandana, 2006. *Earth Democracy: Justice, Sustainability and Peace*. London: Zed Books.
- Sramek, Joseph, 2006. "Face him like a Briton: Tiger hunting, imperialism, and British masculinity in colonial India, 1800–1875", i *Victorian Studies*, 48:4, 659–680.
- York, Richard; Rosa, Eugene A. & Dietz, Thomas, 2010. "Ecological modernization theory: Theoretical and empirical challenges", i Redclift, Michael R. & Woodgate, Graham (eds.), *The International Handbook of Environmental Sociology*. Cheltenham: Edward Elgar, 77–90.

SUMMARY

Green Men? Conceptualisations of Masculinities in Environmental Politics

(Gröna män? Konceptualisering av industrimodern, ekomodern och ekologisk maskulinitet)

Research demonstrates that gender configurations and environmental issues interact. Important stud-

ies have been conducted for example in ecofeminism, feminist techno-science and political ecology, focusing mainly on negative effects on women. Research on different forms of masculinities has, on the other hand, been modest, despite the fact that it is largely men who are responsible for our unsustainable world. The present article argues that it would be fruitful to develop masculinity studies within Environmental Humanities since this is an interdisciplinary field where different disciplines, such as cultural studies, environmental history, energy politics and literature studies, come together. Based on previous research on energy, environmental and climate politics, this article reveals three situated forms of masculinities, conceptualized as industrial, ecological and ecomodern masculinities, respectively. These masculinities are understood as always-in-the-making and part of material-semiotic antagonistic environmental discourses.

Keywords: masculinities, environmental humanities, gender research.

Martin Hultman, PhD and Lecturer in Technology and Social Change at the Department of Thematic Studies (TEMA), Linköping University, Linköping, Sweden.

Från kolonisation till gruvexploatering

Nyttoperspektiv på naturen i Sápmi förr och nu

DANIEL ANDERSSON är docent i nordiska språk vid institutionen för språkstudier, Umeå universitet. Hans forskningsintressen inkluderar språkantropologi, socioonomastik, paremiologi, narrativ forskning, grön humaniora och området språk, identitet och kön.

COPPÉLIE COCQ är folklorist och docent i samiska studier vid HUMlab, Umeå universitet. Hennes forskningsintressen rör muntligt och digitalt berättande, identitetsskapande och revitalisering. Aktuella forskningsfrågor i hennes arbete handlar bl.a. om förhållandet till naturen. Bland senaste publikationer finns "Indigenous voices on the web: Folksonomies and Endangered Languages" i Journal of American Folklore (2015).

Foto: Frida Blomberg.

Foto: Peter Steggo.

Grön humaniora omfattar studiet av hur vi människor bygger upp föreställningar om naturen och oss själva, inklusive våra relationer till naturen, hur vi förhandlar om dessa föreställningar och även om de konflikter som uppstår när vi inte är överens. En viktig utgångspunkt är att denna förståelse av naturen – den sociala konstruktionen av naturen – får betydelsefulla konsekvenser i och med att den är en viktig del av vår världsbild och styr vårt handlande i en mängd olika situationer (Evernden 1992). Denna utgångspunkt, samt ifrågasättandet av dikotomin människa–natur, öppnar upp för möjligheter att studera praktiker, berättelser och förståelser av miljön som sätt att forma, stödja och ifrågasätta representationer (jfr Nye, Rugg, Fleming & Emmet 2013). I denna artikel behandlar vi två kontexter i vilka förståelsen av naturen spelat och spelar en avgörande roll för olika platsskapande processer: kolonisationen av lappmarken under perioden 1750–1850 och konflikter kring etablerandet av nya gruvor i Sápmi idag. Inledningsvis presenteras de två kontexterna med exempel på processer där föreställningar om naturen förhandlas, därefter följer en diskussion av några betydelsefulla beröringspunkter mellan nu och då. Syftet är att visa på likheter och skillnader mellan hur naturen konstrueras som resurs idag i diskurser kring gruvexploatering i Sápmi, och hur man främst från statens sida gjorde detta vid tiden för kolonisationen av lappmarken.

NATUREN SOM ARV ELLER HANDELSVARA

Ett ökande antal tillstånd för prospektering efter mineraler i Sverige har bidragit till en "gruvboom" i norra de-

len av landet. Detta i kombination med utbyggnaden av vindkraft och andra typer av exploateringar som ligger i renskötselområden, har lett till en växande diskussion om den svenska minerallagen, liksom frågor som rör traditionell markanvändning, urfolksrättigheter, gruvor och tillväxt i förhållande till vad som kallas majoritetssamhället. Ett starkt motstånd mot dessa fortsatta exploateringar har vuxit fram, där man bland annat betonar det betydelsefulla landskapet och de intima relationerna till platserna i fråga. Denna position ger naturen en helt annan betydelse än vad som kan läsas och höras i diskurser och narrativer om naturresurser som föremål för exploatering.

Sommaren 2013 var en milstolpe för gruvmotståndsrörelsen, då renskötare, lokala aktörer, miljöaktivister och andra arbetade tillsammans för att förhindra ett utländskt prospekteringsbolag från att genomföra provborrningar i Gállok i Jokkmokks kommun. Vid flera tillfällen uppstod konfrontationer med polisen. Genom demonstrationer, konstillationer och debatter i sociala medier arbetade proteströrelsen kontinuerligt, nationellt och internationellt, för att öka omvärldens uppmärksamhet till det som hände i Gállok (Liliequist & Cocq 2014).¹

Från gruvindustrins sida har Sápmi beskrivits som ett *terra nullius* (se t.ex. Sainclair Poulton²). Argument om ett *terra nullius* (Fitzmaurice 2007), ett område som inte tillhör någon, som är obebott och obrukat, legitimerar varför området kan eller bör exploateras (jfr Frost 1981). Avsaknaden av ägare, bosatta eller brukare, innebär att det inte finns några andra intressen eller människor att förhålla sig till. I den koloniala blicken försvinner urfolkets och den lokala befolkningens närvaro och existens.

Kulturella variationer i uppfattningar om miljön i norra delen av Sverige har varit föremål för tidigare forskning. Sådana variationer har studerats i ett samiskt sammanhang av Rydberg, vars arbete visar hur minnen och språk kopplar samman landskapet till identiteten i Handölsdalen sameby (Rydberg 2011:91–93). Detta kommer också fram i intervjuer med gruvmotståndare i norra Sverige 2013, när de berättar om sina hotade marker: "Det är som en del av mig, de där markerna", säger en informant. "Det är där jag har min själ och mitt hjärta [...]. Det är där det börjar alltihopa [...]", menar en annan (Cocq 2014a).

Platser fungerar som identitetsmarkörer, och kampen om en planerad gruva handlar också om att få höras och synas i ett sammanhang där de diskurser som dominerar och de visuella signaler som värderas tillhör kolonialmakten. För urfolksgrupper, inte minst i Sápmi, är landskapet, markerna och platserna sammanvävda med en lång historia som utgör grunden för traditioner, kunskaper och vissa rättigheter. Uppfattningar om naturen och landskapet, och en intim relation till markerna, är erfarenheter som är svåra att förmedla i ord, något som tydligt kommer fram i intervjuer med personer engagerade i debatten mot gruvor i Sápmi (Cocq 2014a; Cocq 2014b). Detta bekräftas av den centrala roll som kulturarbetare spelat i debatten om exploateringar i Sápmi. Genom bildkonst, musik och performance tar konstnärer och kulturarbetare ställning i debatten från ett inifrånperspektiv.³ Dessa initiativ bidrar till debatten genom att lyfta fram frågor om urfolksrättigheter och genom att öka synligheten för samiska grupper på landsbygden.

Förhållningssätten till vad en plats betyder är ofta mångfaldiga och komplexa,

och i norra Sverige finns en lång historia av att dessa betydelser på olika sätt knyts till naturen. Spänningen mellan de motstridiga konstruktioner och representationer som förs fram i anslutning till exploateringarna illustrerar vad som händer – narrativt och diskursivt – när naturen hotas eller uppfattas som hotad. Två framträdande perspektiv på naturen konstrueras och förstärks till exempel i mediematerial som producerats av gruvmotståndare. I en serie kortfilmer som publicerats på YouTube artikuleras dessa parallella diskurser om naturen (Cocq 2016). Dessa utmärker sig genom en kontrast och genom att vara ömsesidigt uteslutande. En diskurs fokuserar på hållbarhet, harmoni mellan människa och natur, och ett långt tidsperspektiv. Den andra är inriktad på snabb exploatering i form av gruvdrift och hur det påverkar landskapet. Beskrivningen av exploateringarnas effekter på miljön från gruvmotståndarnas perspektiv utgör en skildring av förödelse som förstärker idén om bevarande som hållbar lösning, som föreslås i den första diskursen. I denna aktuella kontext i Sápmi möts dessa olika perspektiv på naturen – som ett arv att bevara eller som en handelsvara att konsumera – och synliggör spänningar mellan intressen, ideologier och förhållningsätt. Även om dessa spänningar är ytterst aktuella idag, så är de inte helt nya. Därför blir nedslag i historien intressanta för att förstå dagens situation i ett djupare historiskt sammanhang.

PARALLELLTEORIN OCH ODLINGSSKYLDIGHET: KOLONISATIONEN AV LAPPMARKEN

I anslutning till gruvboomen i svenska Sápmi idag pågår alltså en förhandling av

relationen mellan människa och natur, där olika narrativer, som också leder till olika handlingsalternativ, står i direkt konflikt med varandra. Denna gruvexploatering kan ses som en fortsättning av den våg av industrialisering som präglade Norrland från mitten av 1800-talet och framåt, då bland annat ett omfattande skogs- och bergsbruk växte fram. Då som nu förstods den norrländska naturen gärna som en skattkammare, där rika naturresurser – skog, mineraler, vattenkraft – fanns att hämta, och då som nu uppstod konflikter om hur dessa resurser bäst skulle utnyttjas (Sörlin 1988).

Detta nyttoperspektiv på den norrländska naturen präglade även ett viktigt skeende som föregick industrialiseringen, nämligen den så kallade kolonisationen av lappmarken. Vi tänkte uppehålla oss något vid denna kolonisationstid och diskutera några exempel på hur relationen människa–natur då stod under förhandling. Det är vår uppfattning att dessa processer dels fått konsekvenser, praktiska och ideologiska, som vi lever med än i dag, dels att de i viss mån fortfarande pågår.

Under kolonisationen av lappmarken erbjöd svenska staten ett antal års skattefrihet samt frihet från militärtjänst för den som anlade ett nybygge i Lappland. Reglerna för detta slogs fast i de så kallade lappmarksprivilegierna från åren 1673, 1695 och 1749.

Det var inte förrän efter preciseringarna i Lapmarksplakatet 1749, då också samerna gav rätt att bli nybyggare, som nybyggnationen tog fart (Arell 1979; Kvist 1992; Lundmark 2010).

Dessa riktlinjer kan ses som delar av en stipulativ definition av hur relationen människa–natur skulle se ut inom lappmarken. Redan i plakatet från 1673 slås

ett nyttoperspektiv på naturen fast, och samernas och nybyggarnas näringar delas upp. Det sägs att det ”som nu ligger öde och obrukadt” ska göras nyttigt, och att det rör sig om ”den jordmån, hvaraf Lapparne efter sin näringsart nu ingen nytta eller fördel kunna göra” (Poignant 1872:20–21). I plakatet från 1695 läggs till att svedjandet, som var vanligt i de finska bygderna, sågs med missnöje från statens sida och skulle undvikas, och att man istället skulle gå tillväga på samma sätt som ”annorstädes i våra provinser” (Poignant 1872:34).

I det mer omfattande Lappmarksreglementet från 1749 ses naturen genomgående som en resurs, och explicit berättas hur resurserna ska tillvaratas. Texten präglas av ett fysiokratiskt tänkande (Elenius 2015:85), där framväxten av ett jordbruk i lappmarken är målet: det ges riktlinjer för ”landets uppbrukande” och ”jordens uppodlande” (Poignant 1872:37). Nybyggarnas jakt och fiske begränsas och det framhålls att samerna redan fångar och jagar vilt och delvis skattar för detta. Denna uppdelning mellan nybyggarnas och samernas sätt att nyttiggöra naturen, som alltså redan fanns med 1673, är ett uttryck för den så kallade *parallellteorin* som lanserats av Johan Graan, landshövding i Västerbottens län åren 1653–1660 och 1664–1678.

Förhållandet mellan människa och natur i lappmarken beskrivs alltså i dessa bestämmelser helt ur ett nyttoperspektiv, och som uppdelat mellan samer och nybyggare: nybyggarna ska huvudsakligen ägna sig åt odling och samerna fortsätta med jakt, fiske och renskötsel. I Lappmarksplakatet finns även ett fokus på nybyggarens transformation av naturen och på den arbetsinsats detta innebär. Den omfattande arbetsinsatsen tycks till och

med vara helt avgörande för att nybyggaren enligt bestämmelserna ska kunna sägas ägna sig åt det som föreskrivs. Denna idé framkommer i följande citat:

Ej må någon räkna sig hafva uppodlat och nedlagt arbete å sådana ställen, hvarest han upprett en eller annan höstäck, hässja eller lada till inrymmande af det hö eller foder, som sjelfa Naturen, utan dikning och rothuggning, gifver. Men för uppodlad må den Tract och lägenhet anses, som igenom Kärrs och Mossars uppdikande, samt Träns barkande och rothuggande gjorts nyttig och brukbar till åker och äng. (Poignant 1872:39)

Bestämmelserna påminner om ett kontrakt mellan den svenska staten och den enskilda nybyggaren, där belöningen är skattefrihet och frihet från militärtjänstgöring. Om man inte fullgör sina åtaganden så riskerar man dessutom att förlora rätten till nybygget, vilket också knyter det nedlagda arbetet till äganderätten till markerna.

Många samer ansökte om att bli nybyggare på sina egna skatteländ, i vissa fall för att hindra andra att göra anspråk på marken, men det var vanligt att dessa nybyggen inte lyckades fullgöra odlingskyldigheten, varpå de såldes eller övergavs. Trots parallellteorin, och den ideala uppdelningen i samernas och nybyggarnas respektive näringsformer, kunde samernas renar inte låta bli nybyggarnas höhässjor på slättermyrarna. Och trots att nybyggarna främst skulle ägna sig åt odling så medgav förutsättningarna, till exempel klimatet och jordmånen, inte alltid detta, varför jakt och särskilt fisket blev avgörande för nybyggets överlevnad. I de administrativa och juridiska möten som ägde rum mellan nya ansökningar om nybyggen och samernas gamla lappskatteländ så blev det samerna som gradvis förlorade (Lundmark 2010).

En av konsekvenserna av kolonisationen, och av de förhållanden mellan människa och natur som stipuleras i lappmarksprivilegierna, blev alltså att många samer trängdes undan från sina egna marker. Olov Peter Pettersson ger i sitt verk *Gamla byar i Vilhelmina* ett exempel på hur detta kunde gå till. Berättelsen  r hämtad från skildringen av byn Borka och beskriver hur det gick till när bonden Lars-Larsson den yngre från Kittelfjäll ansökte om att få anlägga ett nybygge mellan sjön Virisjaure och Vojmån:

Det område inom vilket nybygget Borka ut-synades, var ett gammalt lapps-katteland, som nuvarande innehavarens förfäder hade innehaft från gamla tider, och de hade ansett sig såsom de enda rättmätiga ägarna till landet med alla dess betesmarker och fiskevatten. Nuvarande innehavaren av lapplandet hade i sina händer synepapper och fastebrev på detta lapps-katteland, och f r detta land betalade han årligen skatt. Nu kommo svenska män och l t  åt sig utsyna nybygge inne i hans område för att göra intrång på hans betesmarker och i hans fiske-sjöar. Intet medgivande att få anlägga nybygget inom lapps-kattelandet hade Lars Larsson f r-värvat sig av landslappen, och ingen ersättning åt landslappen f r den mark och de sjöar, som skulle tillfalla nybygget, var det fråga om. Varken Lars Larsson eller synemännen torde hava ägnat någon tanke åt landslappens rättigheter. (Pettersson 1944:236–237)

Pettersson berättar vidare att sammen befann sig i fjälltrakterna, långt borta, n r kungörelsen l stes upp, och att han inte kallades till synef r ttningen eftersom han vid denna tidpunkt befann sig med renarna på norska sidan av fjällen. På grund av detta kunde han inte protestera mot det som skedde, och n r han väl fick kännedom om vad som hänt så var det ingen som lyssnade på hans protester. Pettersson förklarar också att sammen inte ens kände till att han hade rättighet att överklaga till högre instans och i och med

detta kunde han bara tåga och acceptera det som skett. Pettersson avslutar:

Det var visst inte allenast vid insynandet av nybygget Borka, som landslappens rättigheter på detta sätt f rbis gos och underkändes, utan på samma hänsynslösa sätt gingo nybyggesan-l ggare och synef rr ttare tillväga vid anl ggan-det av ett stort antal nybyggen både inom fjäll-området och längre ned i landet. (Pettersson 1944:236)

DEN KOLONIALA BLICKEN

I norra Sverige står idag naturen i centrum av skeenden, diskussioner och konflikter som kommer att påverka livsvillkoren för lokalbefolkningen på avgörande sätt. Hur man väljer att konstruera naturen är väsentligt för de olika handlingsalternativ som finns. Parallellerna till kolonisationstiden  r många, men det finns också skillnader. En sådan skillnad är att svenska staten inte på samma sätt är drivande i utvecklingen. Visserligen ligger avgörandet slutligen på politisk nivå genom viktiga bestämmelser som exempelvis Mineral-lagen, och tolkningar av dessa. Bland andra drivande aktörer återfinns nu globala företag, och det är inte längre för att nationalstaten Sverige ska vidga och befästa sina gränsar, öka sin befolkning och därmed skatteintäkterna som dessa projekt planeras (och genomförs), utan det  r för att skapa värde åt aktieägarna. Vad gäller synen på naturen finns dock en gemensam nämnare och det  r nytta. Såväl under kolonisationen som vid industriell exploatering så är det just naturen som resurs, eller som "skattkammare", som förs fram.

Vad gäller lokalbefolkningen så finns också skillnader idag jämfört med under kolonisationstiden. Konflikter mellan ur-

folk och internationella kommersiella intressen på andra håll i världen har diskuterats i tidigare forskning som spridningseffekter av globaliseringen (t.ex. Tsing 2005). En effekt av globaliseringsprocesser är också en ökad möjlighet att bygga och utveckla nätverk – en möjlighet som omfattats av olika grupper också vad gäller motståndsarbetet. Ett förändrat medielandskap är ytterligare en faktor som präglade de senaste årens diskussioner om gruvetableringar och andra exploateringar. Bland annat har fler och nya aktörer tagit en allt större plats i debatten, däribland miljöaktivister och urfolksgrupper som mobiliserats och engagerats internationellt.

Ett större antal aktörer och röster medför att konstruktioner om naturen, naturresurser och naturtillgångar allt tydligare framstår som flerfaldiga. Definitioner av vad naturen är och av innebörden av relationen mellan människa och natur uttrycks, formas och förs in i den allmänna debatten utifrån olika perspektiv. Oenigheten mellan dessa perspektiv resulterar i vissa fall i konflikter och inte sällan i orättvisor. Här har grön humaniora en viktig uppgift att fylla. Genom att fördjupa kunskapen om dessa meningsskapande processer, deras mekanismer och konsekvenser, ökar möjligheter till förståelse för hur olika perspektiv möts och samspelar, och därmed möjligheter till dialog mellan olika meningsmotståndare. Humanistiska perspektiv kan på detta sätt förebygga och minska konflikter, tvister mellan befolkningsgrupper med mera.

Termen *parallellteori* förekommer inte längre i politiska sammanhang eller i den allmänna debatten, dock diskuteras fortfarande möjligheter för samexistens mellan olika näringar. Förslag och försök till dialog och samråd mellan gruvindustrin

och samebyarna pågår, samtidigt som renskötare upplever hot från ett ökande antal exploateringar i renskötselområden (varav gruvor bara är en del). Idealet om en modell där flera näringar kan leva sida vid sida förefaller vara allt mer ouppnåeligt. I ett officiellt uttalande motsätter sig det svenska sametinget exploateringar i Sápmi utifrån den rådande prioriteringsordningen mellan näringar.⁴ Uttalanden om riksintressen från politiskt håll samt rättsliga tvister mellan samebyar och skogsägare indikerar därutöver att argumenten om samexistens mellan olika näringar sällan är till fördel för renskötseln.⁵

Ifrågasättande av lokalbefolkningens existens, exemplifierat av uttalandet som Clive Sainclair-Poulton, tidigare VD för det brittiska gruvbolaget Beowulf Mining, gjorde i samband med en presentation av ett av sina gruvprojekt, framställde Gállok som ett "terra nullius". Som nämnts ovan utgör idén om *Terra nullius*, ett ingenmansland, en central föreställning i koloniala skeenden runt om i världen (Buchan & Heath 2006; Seawright 2014). Hur kunde denna ideologi yttra sig under den svenska kolonialtiden, givet att samernas närvaro och rättigheter till och med erkändes i lappmarksprivilegierna? Petrus Læstadius välkända skildringar av lappmarken (1831;1833) ger ett exempel på detta (Andersson kommande). Læstadius, som återspeglar under 1800-talet vitt spridda ideologier, är tydlig med att dela in grupper av människor i olika kulturella utvecklingsstadier: ett jagande folk står lägst ner, ett nomadiserande högre, och han placerar bland annat skogssamerna högre upp på denna skala än fjällsamerna. Allra högst upp återfinns dock de odlade folken, och införande av odling i ett område ser han som något ärofyllt. Förenklat kan man förstå det så, att för Læstadius

sker kolonisationen, det vill säga införandet av en hög grad av kultur, i ett tomrum, nämligen ett kulturellt tomrum. Buchan och Heath (2006) beskriver kolonisationen i Australien som att en kolonial diskurs om att ursprungsbefolkningen genom kolonisationen gavs civilisationens gåva.

Kolonisationen av lappmarken drevs av den ideologi som förespråkade odlingen som den näringsform som på bästa sätt kunde utnyttja ett landområde. Nu, några hundra år senare, har industrialisering och urbaniseringen lett till att många av de norrländska åkrarna vuxit igen. Lappland hör numera till ett av de så kallade avfolkningslandskapen. Är det något man kan vara säker på så är det att den sociala konstruktionen av naturen kommer att fortsätta, ideologier kommer att avlösa varandra. Men till skillnad från en åker så växer inte en gruva igen. De orättvisor som kolonisationen av lappmarken ledde till – och därmed dagens markägarförhållanden – är tillgängliga för oss idag att lära av inför de fortsatta diskussioner, förhandlingar och till och med konflikter i anslutning till vår förstäelse av naturen i norra Sverige som kommer att äga rum i framtiden.

NOTER

¹ <http://www.samer.se/4262>; <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/294883?programid=909>.

² <http://www.whatlocalpeople.se/vi-finns/>.

³ <http://www.landetsfria.se/artikel/118293>; <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6066755>; <https://www.sametinget.se/61798>.

⁴ <https://www.sametinget.se/61172>.

⁵ t.e.x <http://www.vk.se/967728/annie-loof-gruv-och-rennaringarna-behover-kunna-existera-sida-vid-sida>; <http://www.svt.se/nyheter/regionalt/vasterbotten/trangsel-i-fjallen>.

REFERENSER

- Andersson, Daniel, kommande. "Kontaktzon Lappland", i *Thule 2016*.
- Arell, Nils, 1979. *Kolonisationen i lappmarken: Några näringsgeografiska aspekter*. Stockholm, Göteborg & Lund: Esselte studium.
- Buchan, Bruce & Heath, Mary, 2006. "Savagery and civilization: From terra nullius to the 'tide of history'", i *Ethnicities*, 6:1, 5–26.
- Cocq, Coppélie, 2014a. "Kampen om Gállok: Platsskapande och synliggörande", i *Kulturella Perspektiv*, 23:1, 5–12.
- Cocq, Coppélie, 2014b. "Att berätta och återberätta: Intervjuer, interaktiva narrativer och berättigande", i *Kulturella Perspektiv*, 23:4, 22–29.
- Cocq, Coppélie, 2016. "Exploitations or preservation? Your choice! Digital modes of expressions for perceptions on nature and the land", i Graf, Heike (ed.), *Communicating Environment: How Different Communication Forums React to Ecological Dangers*. Cambridge: Open Book Publishers.
- Elenius, Lars & Tjelmeland, Hallvard (eds.), 2015. *The Barents Region: A Transnational History of Subarctic Northern Europe*. Oslo: Pax forlag.
- Evernden, Neil, 1992. *The Social Creation of Nature*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Fitzmaurice, Andrew, 2007. "The genealogy of Terra Nullius", i *Australian Historical Studies*, 38:129, 1–15.
- Frost, Alan, 1981. "New South Wales as Terra Nullius *: The British denial of Aboriginal land rights", i *Historical Studies*, 19:77, 513–523.
- "Gállok – ett nytt Alta", Samer.se, 26 september 2013. <http://www.samer.se/4262>.
- Göthe, Gustaf, 1929. *Om Umeå lappmarks svenska kolonisation*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- "Konsten ett vapen för motståndsrörelsen", i *Landets Fria*, 21 juli 2015. <http://www.landetsfria.se/artikel/118293>.
- "Konsten förenar Kallak och förorten", Sameradion och SVT Sápmi, 14 januari 2015. <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6066755>.
- Kvist, Roger, 1992. "Swedish Saami policy, 1550–1990", i Kvist, Roger (red.), *Readings in Saami History, Culture and Language III*. Umeå: Center for Cultural Arctic Research, 63–77.

- Lundmark, Lennart, 2010. *Stulet land: Svensk makt på samisk mark*. Stockholm: Ordfront.
- Lööf, Annie, 2013. "Gruv- och rennäringsarna behöver kunna existera sida vid sida", i *Västerbottens-Kuriren*, 6 september 2013. <http://www.vk.se/967728/annie-loof-gruv-och-rennaringarna-behover-kunna-existera-sida-vid-sida>.
- Nye, David E.; Rugg, Linda; Fleming, James & Emmet, Robert, 2013. *The Emergence of the Environmental Humanities*. Stockholm: Mistra.
- Pettersson, Olov Petter, 1944. *Gamla byar i Vilbelmina: II. Fjälltrakterna och Vojmsjötrakten*. Stockholm: Generalstabens litografiska anstalts förlag.
- Poignant, Emile (utg.), 1872. *Samling af författningar angående de så kallade Lappmarksfriheterna*. Stockholm: Ivar Hægströms boktryckeri.
- "Riksintressen krockar i Stekenjokk", SVT Nyheter, 11 december 2015. <http://www.svt.se/nyheter/regionalt/vasterbotten/trangsel-iffjallen>.
- Rydberg, Tomas, 2011. *Landskap, territorium och identitet i Sápmi: Exemplet Handölsdalens sameby*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Sametinget, 2013. "Sametinget kan inte acceptera exploateringen av Sápmi". <https://www.sametinget.se/61172>.
- Sametinget, Pressrelease: Gállok Protest Art. <https://www.sametinget.se/61798>.
- Seawright, Gardener, 2014. "Settler traditions of place: Making explicit the epistemological legacy of white supremacy and settler colonialism for place-based education", i *Educational Studies*, 50:6, 554–572.
- Sunna, Anna, 2013. "Gállok – från tystnad till protest", P1 Dokumentär, 15 december 2013. <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/294883?programid=909>.
- Sörlin, Sverker, 1988. *Framtidslandet: Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*. Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar nr 33. Stockholm: Carlsons.
- Tsing, Anna Lowenhaupt, 2005. *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- "What local people?". <http://www.whatlocalpeople.se/vi-finns/>.

SUMMARY

From Colonization to Mine Exploitation Resource Perspectives on Nature in Sápmi Now and Then

(Från kolonisation till gruvexploatering Nyttoperspektiv på naturen i Sápmi förr och nu)

Nature is found at the centre of important place-making processes in northern Sweden today. One example is conflicting discourses surrounding mining exploitations in reindeer herding areas. In this article, we discuss these processes in the light of the settler colonisation during approximately 1750–1850. Then, as well as now, a resource perspective on nature positions different ways of living of the lands against each other. Although the Swedish state in some regards have been replaced by global corporations, and the local people that are against the mines also turn the struggle to a global level, the situation today bears much in common with what happened during the colonisation in 18th and 19th centuries. We argue that a deeper understanding of contemporary processes – and their historical contexts – is needed in order to prevent conflicts and tensions between groups of people.

Keywords: Sápmi, nature, exploitation, mining, colonization.

Daniel Andersson, Associate Professor of Scandinavian Languages at The Department of Language Studies, Umeå University, Umeå, Sweden.

Coppélie Cocq, Associate Professor of Sámi Studies, Research Fellow at HUMlab, Umeå University, Umeå, Sweden.

Antecknat

Opassande flora – om ogräs och kultur

AV MARTIN HOLMBERG

Blomsterlupin, jätteloka, engelskt marskgräs, ryssgubbe, gyckelblomma, skunkkalla, tysklönn – de är några benämningar från listan på främmande arter i Europa som utsetts till de största ogräshoten i regionen. Jag tror det finns mycket att lära av att fundera kring ogräs. Ordet har förstås uppstått ur en negation av gräs=icke-gräs, på danska ukrudt, på tyska unkraut=icke-ört (därav ordspråket "ont krut förgås inte så lätt"). Ogräset manifesterar sig för oss i sin förmåga att ta över, att expandera, att vara livskraftigt, att vara invasivt. Det kan tyckas vara goda egenskaper, men det är just dessa som gör ogräset mindre önskvärt för bonden, trädgårdsmästaren eller amatörodlaren. Det konkurrerar ut sådant de vill odla i sina trädgårdar och på sina fält.

Samtidigt är det inte enkelt att definiera ogräs. På Wikipedia står följande att läsa: "Ogräs är benämning på kärlväxter som oavsiktligt uppträder på platser där de för människor inte är önskvärda, såsom åkerfält, träd-

gårdsland, blomsterrabatter, trädgårdsgångar samt gator och torg. En art kan alltså vara både ogräs och kulturväxt beroende på var den växer. En utrotningshotad art betraktas inte som ogräs". Vi är följaktligen inte alltid överens om vad som är ett ogräs, "en art kan vara både ogräs och kulturväxt", både natur och kultur. Elisa Arcioni visar med exempel från Australiens historia hur åsikter om vad som är ogräs och vad som är önskvärda växter har skiftat beroende på vilka intressenter som haft makten (Arcioni 2004). Frågan uppstår alltså – ogräs för vem?

Vi konstruerar vårt ogräs i ett socialt och agri/horti/kulturellt sammanhang som de växter vi inte vill ha på ett visst ställe. Ogräset blir i denna kontext ett störnings-element, ett motstånd mot odlingens idé. De platser där vi framför allt inte vill ha ogräs är odlad mark, trädgårdar och parker samt stadsmiljö. I skogar och på ängsmarker vill vi inte heller ha växtarter som hotar den "ursprungliga" floran. Kvar blir bara vissa platser där

ogräset får asyl, platser som fått ett eget namn – ruderatmark, ruinmark, post-industriell skräpmark.

Jag vill i denna essä först försöka visa hur ogräsbegreppet har med vår dualistiska natursyn att göra. Sedan vill jag ta fasta på egenskapen invasivitet och begreppet "främmande invasiv art" (*invasive alien species*, IAS). Finns det olika möjliga synsätt på detta och på vilket sätt får det konsekvenser för hur vi förhåller oss till de invasiva växterna?

DEN ORDNADE TRÄDGÅRDEN OCH DET KOMPLEXT VILDA

Trädgårdsodling är en lek med naturen utan nyttoaspekter och kan ses som ett meningsskapande, både kring växtkrafterna och kring den mänskliga tillvarons kontroll över dessa (se t.ex. Ambjörns-son 2015). Meningen ligger i ordningen: den kontrollerade mångfalden, kompositionen med teman, kontrasterna. Trädgårdsodlandet är ett uttryck för kärlek till naturen, det stimulerar tänkande kring

frågor om liv och tillväxt, död och förruttnelse. I kontrast till trädgårdens mening står den vilda växtligheten. Dualismen i synen på natur och kultur blir tydlig i hur detta "vilda" uppfattas: som ett sammanhängande system som kan manipuleras och trängas tillbaka, men med en inneboende tendens till expansion? Eller som en symbol för det okontrollerbara, det ofattbara, det förunderliga? Det saknas ändå inte olika former av ordning och regelbundna mönster i sådan komplexitet, men de är ofta svåra att fånga.

Ogräset är odlarens ständiga följeslagare. Att spåra fossilt ogrässpollen är en metod för att datera införandet av jordbruk i olika områden (Persson 1999). Det säger förstås ingenting om hur ogräset uppfattades under tidigare perioder. Att ogräset definitivt hade fiendestatus under biblisk tid står dock klart, bland annat genom Jesu liknelse om ogräset i Matteusevangeliet och hur den tolkades:

Han svarade: "Den som sår den goda säden är Människosonen, åkern är världen, den goda säden är rikets barn, och ogräset är det ondas barn. Fienden som sådde det är djävulen. Skördetiden är världens slut, och skördefolket är änglarna. Som när ogräset rensas bort och eldas upp skall det bli vid världens slut." Matt 36–43

Varför är ordning i odlingen viktig och kan denna ordning

bli överdriven och kontraproduktiv? När det gäller odling av grödor för överlevnad syns det mig inte så komplicerat – om invaderande växtlighet hotar grödorna måste de identifieras och överlistas för att avkastningen ska bli tillräcklig. När det gäller att pressa upp avkastningen för största möjliga vinst genom intensiv ogräsbekämpning, genmodifierade grödor och monokulturer kan det uppstå oönskade långtidseffekter som vida överstiger nyttan – utarmning av marken och förgiftning av miljön. Även i odling med estetiska syften kan ordningssträvan gå för långt, påhejad av producenterna av ogräsmedel. Paul Robbins visar i sin inträngande och klarsynta bok *Lawn People* (2007) hur gräsmatteodlingen i amerikanska förstäder har skapat både en omfattande och växande ekologisk nisch, stor som staten Iowa, som samtidigt bär upp en industri i form av miljöfarlig ogräsbekämpning (Robbins 2007). En annan bok i samma anda är Zachary Falcks *Weeds: An Environmental History of Metropolitan America* (2010).

DET "ANDRAS" EKOLOGI

Naturen och växtligheten har i västerländskt tänkande satts emot kulturen och den dualism som uppstått har tolkats på olika vis (Descola 2012). Ett synsätt är den utilitaristiska diskursen, som ersätter

termen "natur" med termen "naturtillgångar" och fokuserar på de aspekter av naturen som kan exproprieras för människors nytta. Den växtlighet som är av värde blir grödor och de växter som konkurrerar med den stigmatiseras som "ogräs" (Scott 2008:13). Detta sätt att tänka om naturen hänger ihop med starka politiska och ekonomiska drivkrafter och har lett till vissa ogräsanalogier. Metaforiska trädgårdar som behöver rensas – rashygien och sterilisering för att rena den sjuka folkroppen, utgallring av "Entartete kunst", skydd av dygden mot lastbarhet och "ondskans blommor" med mera. Det rör sig i många fall om ganska giftiga metaforer, som behöver hållas efter i åsiktsrabatterna.

Den utilitaristiska uppfattningen ser naturen som naturligt klassificerad, samtidigt som den är bestämmande över kulturella uttryck – en deterministisk naturalism med platonska rötter. Ett problem med utilitarismen är naturligtvis att den speglar en antropocentrisk inställning, istället för att se till hela komplexiteten i relationerna mellan oss, de andra djuren, växterna inbördes och till miljön.

Ett alternativt men fortfarande dualistiskt synsätt är att uppfatta naturens och växternas klassificeringar och benämningar som styrda av djupt liggande mentala strukturer. Ogräs uppfattas som något orent, botanikens mot-

svarighet till smuts. Mary Douglas analys av tabun skulle kunna tillämpas även på ogräset i klassificeringen av rent och orent, som materia som befinner sig på fel plats (Douglas 1997). Utpekandet av det orena handlar enligt Douglas om hot mot vår kropp och andra faror för vår existens. En vidareutveckling av metaforer för det opassande görs av Tim Cresswell, som jämför metaforerna ogräs, farsoter och kroppliga utsöndringar och ser paralleller mellan dessa (Cresswell 1997).

MÅNGFALDENS RÖTTER

Ogräs sprider sig med endera av två grundläggande strategier – sexuellt som fröväxter eller asexuellt som rotväxter. En central egenskap hos de senare är att de bildar en speciell sorts rotsystem, rhizom eller jordstammar, med ett virrvarr av sammankopplade rotträdar och näringsrika knölar, som gör dessa växter mycket svårutrotade. Rhizomet har använts av Gilles Deleuze och Félix Guattari som en kraftfull metafor och förståelsemodell för organisation, kultur och kunskap. ”En icke-hierarkisk struktur av begrepp som fortplantar sig i alla riktningar och inbjuder till en mångfald användningssätt, omfunktioneringar och ympningar” (Mattsson & Wallenstein 2010).

Rhizome är rubriken på in-

ledningskapitlet i Deleuze och Guattaris bok *Mille Plateaus* från 1980, skriven vid en tidpunkt där komplexitetsforskning och nätverks-teori ännu var i sin linda (Deleuze and Guattari 1987). Deleuze uppfattar jag som en uttalad naturalist, dock inte en deterministisk sådan utan en icke-linjär, öppen, nyskapande.

Det finns olika narrativ kring ekosystem (och för den delen andra komplexa system som till exempel samhällen eller kulturer). För det första kan de ses som statiska där eventuella förändringar sker linjärt och i grunden förutsägbart. Utifrån detta synsätt har många storskaliga projekt för att omskapa naturen genomförts. Resurserna har då tenderat att betraktas som outtömliga och effekterna av ingreppen svåra att förutse. Det andra synsättet betraktar naturen som ett motståndskraftigt system, som kan ”studsas tillbaka” efter en störning. Naturen har en jämvikt, ekosystemen ett ”normaltillstånd”, dit de återvänder när ett hot avlägsnats. Enligt det tredje synsättet är naturliga system evolutionära och i ständig förändring. De har ingen inneboende ”naturlig” motståndskraft, utan störningarnas grad och art avgör hur de förändras. De kan förändras till oigenkännlighet, men ändå finna nya stabila tillstånd. Denna syn accepterar icke-lineariteten och komplexiteten i ekosystem. Som jag uppfattar det är

Deleuze och Guattaris text, bland annat genom det filosofiska begreppet multiplacitet, ett uttryck för detta tredje synsätt.

INVASIVT OCH FRÄMMANDE

Ett alternativt begrepp för det som växer på ”fel” plats är ”invasiva främmande arter” (IAS). Begreppet ”ogräs” är för uppenbart subjektivt och mångtydigt, istället har forskare valt att fokusera på växter som har stor potential att invadera nya biotoper och som är främmande för den ursprungliga floran. En hel gren inom ekologin, *invasiv ekologi*, har vuxit fram sedan 1950-talet för att hantera denna fråga. Även här finns definitionsproblem – vad är egentligen invasivt och hur drar man gränsen mot icke-invasivt? Det finns studier som visar att de växter som uppfattas som invasiva ofta inte skiljer sig från den ursprungliga floran i fråga om växtkraft eller spridningsförmåga, det är i stället förändringar i miljön som ger dem ett övertag (Orion 2015). Och vad ska egentligen betraktas som främmande arter i motsats till de ursprungliga (nativa)? De flesta arter har en gång själva invaderat den biotop de växer i och många har även introducerats medvetet eller omedvetet av människor.

En grundlig genomgång av resonemangen kring beva-

rande av ursprungliga arter och kriget mot invasiva ”exotiska” arter presenteras i Tao Orions bok *Beyond the War on Invasive Species* (2015). Hon intar en holistisk ståndpunkt och menar att den invasiva arten i många fall är ett symptom på ett stort ekosystem. Måttliga störningar är inte skadliga för mångfalden arter, men stora störningar – ofta orsakade av människor – kan vara förödande för mångfalden och ge upphov till en utarmning som leder till stora förändringar i ekosystemens sammansättning och artrikedom. En sådan förändring tolkas ofta som orsakad av den invasiva art som kommer först till platsen, men kan i själva verket vara ett symptom på det störda ekosystemet.

Orion ger exempel på flera projekt som syftat till att återställa en ursprunglig flora men som är missriktade för att de försöker utrota den invasiva arten (ofta med herbicider) utan att förstå de bakomliggande ekologiska förändringarna och inte heller den ibland viktiga roll som den invaderade arten har. All skuld för hot mot den nativa floran läggs istället på den invaderande arten. Försök till restaurering av en nativ flora genom bekämpning av en ny invasiv växt kan göra större skada än nytta om de inte åtföljs av åtgärder mot de bakomliggande miljöproblemen och en varsam styrning av hela ekosystemet i en önskvärd riktning.

Ett näraliggande exempel

Lupiner på bordet.

hos oss är lupinerna, som nu breder ut sig i dikeskanterna över i stort sett hela Sverige samtidigt som de odlas i många trädgårdar (Velandar 2014). Ska de anses vara främmande invasiva arter som ska utrotas? Ett estetiskt motstånd har uppstått: vilka växter ska kallas vackra och vilka är anstötliga? Lupinerna klassas som skadliga, men odlas fortfarande i trädgårdar och uppfattas där som vackra och önskvärda. En mer helhetsbetonad analys av varför lupinerna sprider sig vore önskvärd.

En ny EU-förordning har nu antagits, som är bindande även i Sverige (Naturvårdsverket 2014). Listor på främmande invasiva arter som är av ”unionsintresse” ska upprättas och en övervakning av dessa arter ska införas för att invasionsförsök ska kunna stoppas i tid. Det är inte svårt att i detta se en språklig parallell till EU:s migrationspolitik. Motiven som anges för den nya lagen pekar på flera skadeeffekter, hot mot mångfalden och ekonomiska förluster; bilderna som frammanas är laddade med asso-

ciationer om gränskontroller, nationell säkerhet och bevarandet av nationella värden. Stigmatiseringen av våra vanliga ogräs förbleknar i sammanhanget.

REFERENSER

- Ambjörnsson, Ronny, 2015. *Den hemliga trädgården: Om trädgårdar i litteratur och verklighet*. Stockholm: Bonnier.
- Arcioni, Elisa, 2004. "What's in a name? The changing definition of weeds in Australia", i *Environmental and Planning Law Journal*, 21:6, 450–465.
- Cresswell, Tim, 1997. "Weeds, plagues, and bodily secretions: A geographical interpretation of metaphors of displacement", i *Annals of the Association of American Geographers*, 87:2, 330–345.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Felix, 1987. "Introduction: Rhizome", i Deleuze, Gilles & Guattari, Felix, *A Thousand Plateaus*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 3–28.
- Descola, Philippe, 2012. *The Ecology of Others: Anthropology and the Question of Nature*. Chicago, IL: Prickly Paradigm Press.
- Douglas, Mary, 1997. *Renhet och fara: En analys av begreppen orenande och tabu*. Nora: Nya Doxa.
- Falck, Zachary J. S., 2010. *Weeds: An Environmental History of Metropolitan America*. Pittsburgh, Pa: University of Pittsburgh Press.
- Mattsson, Helena & Wallenstein, Sven-Olov, 2010. *Deleuze och mångfaldens veck*. Stockholm: Axl Books.
- Naturvårdsverket, 2014. *Invasiva främmande arter: Redovisning av ett regeringsuppdrag*. NV-00684-14. Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/>, besökt 30 juli 2015.
- Orion, Tao, 2015. *Beyond the War on Invasive Species: A Permaculture Approach to Ecosystem Restoration*. White River Junction, Vermont: Chelsea Green Publishing.
- Persson, Per, 1999. *Neolitikums början: Undersökningar kring jordbrukets introduktion i Nordeuropa*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Robbins, Paul, 2007. *Lawn People: How Grasses, Weeds, and Chemicals Make Us Who We Are*. Philadelphia: Temple University Press.
- Scott, James C., 2008. *Seeing like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Nachdr. Yale Agrarian Studies. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Velander, Jon, 2014. "Lupinerna hotar mångfalden", i *Skånska Dagbladet*, 24 juni 2014. <http://www.skanskan.se/article/20140624/NYHETER/140629828/-/lupinerna-hotar-mangfalden>, besökt 29 juli 2015.

SUMMARY

Inappropriate flora – on weeds and culture
(*Opassande flora – om ogräs och kultur*)

What are weeds and what are desirable plants? Views on this have changed over time. In this essay I try to show how the concept of weeds depends on our dualistic view of nature. The concepts "invasivity" and "invasive alien species" and different approaches to these are examined in a new EU-regulation, voicing the prevailing way of describing this problem.

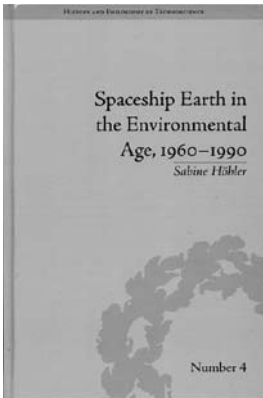
Keywords: weeds, invasive alien art, nature, ecology, politics.

Martin Holmberg is an MD and Associate Professor at the Department of Medical Sciences, Uppsala University. He is now retired but active in a research project on "Epidemics, vaccination and the power of narratives" at Umeå University, Umeå, Sweden.

Anmälningar och notiser

Rymdskeppet jorden

Sabine Höhler, *Spaceship Earth in the Environmental Age, 1960-1990*. London & Vermont: Pickering & Chatto, 2015.

Under andra hälften av 1900-talet blev "rymdskeppet" en flitigt använd metafor för att beskriva jordklotet och dess öde i universum. Metaforen hängde samman med det kalla krigets rymdfärder och satelliter, genom vilka det blev möjligt att för första gången betrakta jorden utifrån. Sedermera ikoniska bilder som "Earthrise" och "Blue Marble" tydliggjorde jorden inte som en uppsättning nationer och konkurrerande politiska block, åtskilda genom gränser och kulturer, utan som en gemensam glo-

bal plats: en blå pärla med ett tydligt begränsad omfång i ett svart gränslöst rymdhav.

Rymdskeppet jorden stod för uppkomsten av ett globalt medvetande och en insikt om mänsklighetens kosmologiska utsatthet. Under 1970-talet kom denna metafor att laddas med en betydelse som var starkt kopplad till tidens uppblossade debatter om naturresursernas begränsning, miljöproblemens gränslöshet och den stora frågan om mänsklighetens framtid. Rymdskeppet uppfattades som ett komplext livsuppehållande ekologiskt system – enligt vissa en levande superorganism – men frågan var hur länge det skulle hålla. Var mänskligheten på väg att genom överbefolkning, en otyglad ekonomisk tillväxt, kärnvapen, giftiga utsläpp och avfall förgöra det system som den ytterst var beroende av? Organisationen *Friends of the Earth* (grundad 1970), Paul Erlich och Richard Harrimans bok *How to be a Survivor? A Plan to Save Spaceship Earth* (1971) och FN:s första miljökonferens *Only One Earth* (1972) pekade alla på allvaret i den uppkomna situationen. En ny human-

ekologisk "livbåtsetik" som garanterade att skeppets "bärkraft" skulle räcka till uppfattades vara av nöden.

Samtidigt representerade metaforen också den mest avancerade vetenskap och teknik som människan någonsin hade uppbringat och därmed en förhoppning om att den destruktiva utvecklingen var en utmaning som faktiskt gick att hantera. Utifrån detta perspektiv antogs framtiden avgöras av teknologisk kompetens i kombination med framtidsplanering; redan i *Operating Manual for Spaceship Earth* (1969) hade arkitekten och designern Richard Buckminster Fuller uppmanat ingenjörerna att ta kontrollen över planeten, som vore den ett gigantiskt teknologiskt system. Att framtiden faktiskt gick att planera och styra var ett tema också i Medard Gabels *Energy Strategies for Spaceship Earth* (1974). Hållningen stimulerade omfattande satsningar på forskning om tekniska lösningar inklusive märkvärdiga projekt som Biosphere 2, det storskaliga ekologiförsöket som gick ut på att bygga ett självförsörjande biosystem i Arizonas öken, liksom tan-

kar om möjligheten att vid extraordinära behov kunna kolonisera andra planeter, även bortom vårt solsystem. Genom genteknologisk ingenjörskonst skulle *homo sapiens* rent av kunna utveckla sig själv till *homo sapiens*, föreslog fysikern Stephen Hawking.

Rymdskeppet jorden, en form av cyborg som bröt dikotomin mellan natur och kultur, kunde alltså betyda kris och progression på samma gång. Den appellerade därigenom till såväl den civilisationskritiska miljörelsen som till framstegsoptimistiska teknokrater. Metaforen har fortsatt att brukas i diverse publika sammanhang – till exempel när tävlingen "Google Lunar X Prize" lanserades 2007 – även om den under 1990-talet konkurrerades ut av visionen om en global "hållbar utveckling". Här antas långsiktigt ekologiska och sociala behov kunna nås genom en kombination av resurseffektivisering och ekonomisk modernisering, samt en marknadsmässig prissättning av naturens "ekosystemtjänster". Rymdskeppet jorden förekommer sporadiskt också i vår tids klimatdebatter liksom i diskursen kring Antropocen, den nya geologiska tidsålder som präglas av människans globala påverkan, även om metaforen numera bär nostalgins

prägel. Liksom rymdskeppet kan Antropocen bidra till att väcka tankar om att vi alla ingår i ett sammanhang och delar ett gemensamt ansvar. Samtidigt tenderar båda att osynliggöra de väldiga skillnader som trots allt existerar mellan rika och fattiga vad gäller både exploateringen av miljön och denna exploaterings konsekvenser här och nu.

I *Spaceship Earth in the Environmental Age* har Sabine Höhler vid Avdelningen för teknik-, vetenskap- och miljöstudier på KTH undersökt hur rymdskeppsmetaforen kom i bruk, fylldes med innehåll, gavs mening och utmanades, framför allt i en amerikansk kontext. Det analyserade materialet härstammar från ekologer av olika schatteringar men också från debattörer inom miljörelsen, ekonomer, politiker, kulturpersonligheter och science fiction-författare. Det är en tvärvetenskapligt inriktad och intellektuellt spänstig bok, inspirerad bland annat av idéer från Foucault, Haraway och Latour, som vittnar om Höhlers eklektiska bakgrund som historiker och forskare inom fältet vetenskaps- och teknikstudier. Boken kan ses som ett bidrag till båda dessa vetenskapsområden men också till grön humaniora i en vidare mening. Genom att svara på frågan hur rymdskeppsmetaforen

kom att påverka och strukturera miljödiskursen i västvärlden frilägger och belyser den väsentliga aspekter av det ofta intrikata samspelet mellan miljö, vetenskap, teknik och kultur under den aktuella undersökningsperioden.

Humanistiska studier av denna art är oundgängliga för att problematisera det monopol på miljön som naturvetare och ingenjörer så länge har haft och därmed vidga såväl den akademiska analysen som den publika debatten om frågor som i grunden berör oss alla. Som Höhler skriver: "The humanities are capable of questioning how technoscientific knowledge and practices are constructed to appear universal and true; they inquire how modern technosciences authorize their assertion to speak in the name of nature, which in the same breath they organize and adjust. Moreover, the humanities explore how the environment and environmental problems can be conceived of as historically and culturally constructed and yet provoke real material consequences under real material conditions" (s. 16–17). *Spaceship Earth in the Environmental Age* är mot den bakgrunden väl värd att uppmärksamma i detta temanummer om grön humaniora.

Christer Nordlund,
professor i idéhistoria

I nästa nummer

För dig som är intresserad av
vad som händer inom humanistisk och
samhällsvetenskaplig kulturforskning är

Kulturella Perspektiv

den givna mötesplatsen

Nästa nummer är inget undantag!

KULTURELLA PERSPEKTIV

Tidskriften för nya kulturstudier

Bästa läsare,
du är mycket välkommen som
prenumerant på *Kulturella Perspektiv*!

275 kr för fyra nummer 2016
Postgiro 65 33 59-0

KULTURELLA PERSPEKTIV - TIDSKRIFTEN FÖR NYA KULTURSTUDIER

